

IX 6,19

IGU

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
V LJUBLJANI

GORSKE KMETIJE V ZAHODNEM DELU MARIBORSKEGA OKRAJA

Ljubljana, 1966

LJUBLJANA, Aškerčeva cesta 12

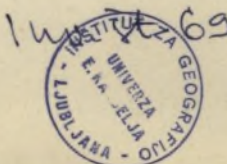
INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

13

Dr. JAKOB MEDVED

GORSKE KMETIJE V ZAHODNEM DELU MARIBORSKEGA OKRAJA

Ljubljana na 1965

Označba problema

Pri prilagajanju agrarnega gospodarstva novim družbeno-ekonomskim razmeram se pojavlja kot delni problem vprašanje nadaljnjega razvoja gorskih kmetij. To vprašanje je toliko bolj problematično, ker se na eni strani v njem zrcalijo splošni problemi našega agrarnega gospodarstva, na drugi strani pa specifična problematika, ki nastaja s spreminjanjem vrednosti naravnih razmer. Vzporedno z razvojem družbe se spreminja tudi vrednotenje naravnih razmer, zato problem gorskih kmetij nikoli ne more biti "dokončno rešen", temveč bo v neprestanem prilagajanju splošnemu gospodarskemu razvoju. Pri usmerjanju razvoja gorskih kmetij moramo jasno določiti današnji pomen in vrednost tega sveta kot **g o s p o d a r s k e g a p r o - s t o r a** ter ga v skladu z družbenimi potrebami in možnostmi najrentabilneje izkoristiti. Stihijsko reševanje te problematike ter umetno ohranjanje starih oblik je v škodo skupnosti, predvsem pa škoduje tamkajšnjemu prebivalstvu.

Ker je za usmerjanje nadaljnjega razvoja teh področij potrebno, da spoznamo osnovne zakonitosti dosedanjega razvoja ter njegove negativne in pozitivne posledice in današnjo socialno, ekonomsko in kulturno problematiko, sem skušal analizirati in osvetliti predvsem naslednje probleme:

- pomen in vrednost naravnih razmer gorskega sveta v raznih obdobjih družbenega razvoja,
- vpliv sprememb družbeno ekonomskih odnosov na preusmerjanje gospodarskih panog na gorskih kmetijah,
- skupni učinki razvoja; tipi preusmerjanja gorskih področij,
- socialno-ekonomska analiza po posameznih tipih in conah.

Opredelevitev pojma in omejitvev področja

Pojem, kaj je "gorska" ali "hribovska kmetija" je v ljudskem poimenovanju jasen in prostorsko opredeljen. Pod tem pojmom razumemo kmetijski obrat, ki leži v hribovitem ali goratem svetu v večji ali manjši relativni višini nad dnom doline ali večje terase. Domače prebivalstvo vse kmetije, ki leže nad dnom doline, imenuje hribovske ali gorske kmetije, prebivalce pa "hribovce" ali "gorjance". Glavni kriterij za razločevanje hribovskih in gorskih kmetij od dolinskih je r e l a t i v n a v i š i n a . Absolutna višina pri tem poimenovanju ni odločilna. /Npr. V Šentilju pri Mislinju, ki leži v višini 593 m nm zaradi ravnega sveta žive "polanci", v Podlipju nad Muto, ki leži v višini 558 m nm, pa zaradi hribovitega značaja pokrajine žive "hribovci"./ Glede na značaj in višino vzpetin pa ločijo: gorske kmetije v gorah in hribovske kmetije v hribih. Termin "višinska kmetija" pa je umeten, nejasen in neopredeljen. Omejitvev gorskih in hribovskih kmetij po kriteriju relativne višine nam kaže samo m e j o področij, ne prikazuje nam pa n o t r a n j e d i f e r e n c i j a c i j e glede na r a z l i č n e naravne in družbene x razmere. Prav zaradi tega, ker je pojem gorskih in hribovskih kmetij vezan na p r o s t o r , kjer se uveljavljajo zelo različne naravne in družbene razmere, ta pojem ni mogoče socialno-ekonomsko opredeliti in definirati, čeprav poznamo več takih poizkusov; med njimi naj omenim samo nekatere:

1. Nekateri agronomi /1/ skušajo klasificirati po kriteriju a b s o l u t n e v i š i n e ter štejejo vsako kmetijo, ki leži nad 500 m nm za gorsko ali hribovsko kmetijo. Mejo utemeljujejo s tem, da od te višine naprej začne občutno padati molznost krav, prirast živine, kmetijske rastline pa omejujejo v rasti temperaturni pogoji. Ta kriterij je slabši kot kriterij relativne višine, saj ima manj jasno razmejitvev, vse ostale razmere pa enako posplošuje.
2. Drugi kriterij, ki ga uvajajo za klasifikacijo, je možnost strojne obdelave /1/. Po tem kriteriju prištevajo k hribovskim kmetijam vse kmetije, kjer ni možna obdelava s traktorjem. S tem kriterijem n a g i b a z e m l j i š č a ni mogoče razmejevati gorske in dolinske kmetije, kajti strmina ni značilna za vse

gorske kmetije ter bi po tej razmejitvi lahko dobili visoko v gorah "dolinsko" kmetijo, v neposredni bližini ravnine pa gorsko kmetijo. Ta kriterij pa je zelo važen za notranjo diferenciacijo gorskih in hribovskih kmetij.

3. Realnejšo pot so izbrali v Avstriji /2/, kjer so po točkovnem sistemu ovrednotili posamezne faktorje /npr. reliefne razmere, talne, mikroklimatske razmere, prometni položaj itd./ ter tako inventarizirali kmetije. Čeprav sloni ta klasifikacija na vrsti kriterijev, se zdi nekaterim avstrijskim strokovnjakom /2/ problematična & zato, "ker obstaja odprto vprašanje, ali lahko statistična analiza določenih faktorjev, ki je posamezno kmečko gospodarstvo iztrgala iz naravnega in družbenega okolja, nudi realno osnovo za merila in prognoze".

Produktivnost zemljišč, način in smer proizvodnje ter s tem celotna ekonomska vrednost posameznega kmetijskega obrata v gorskem svetu je lahko v izjemnih primerih pogojena po absolutni prevladi enega ali drugega dejstva v večini primerov pa je rezultat součinkovanja cele vrste naravnih in družbenih faktorjev, ki pa so pri posameznih kmetijskih obratih, čeprav je med njimi le majhna razdalja, lahko zelo različni. Zato za pojem gorske in hribovske kmetije ne moremo iskati skupnih ekonomske-socialnih opredelitev ali definicij, saj jim je skupno samo eno dejstvo, ki pa ne more biti merilo za klasifikacijo.

Za nadaljni razvoj tega gospodarskega prostora je pomembno, da vsako posamezno gorsko ali hribovsko kmetijo po skupni vrednosti naravnih in družbenih razmer ponovno valoriziramo ter na osnovi teh vrednot in družbenih potreb izvedemo gospodarsko klasifikacijo ter določimo perspektivne interesne tipe agrarnega, gospodarstva, gozdarstva in turizma.

Valorizacija hribovskih in gorskih kmetij bo imela praktično vrednost ter bo lahko služila za usmerjanje nadaljnega razvoja teh področij kot gospodarskega prostora le takrat, če bo slonela na kompleksni analizi vseh razmer na določenem prostoru. S tem bo "enotna opredelitev" gorskih in hribovskih kmetij razpadla v mozaik različnih toda konkretnih vrednot, katerim bodo strokovnjaki

različnih strok s koordiniranim delom lahko določili smeri nadaljnega razvoja.

Pri splošni obravnavi gorskih kmetij sem v celoti zajel ozemlje občine Ravne na Koroškem, Dravograda, Radelj ob Dravi in Slovenj Gradca, samo "pohorski" del sveta pa v občinah Maribor-Tabor, Maribor-Tezno, Slovenjska Bistrica in Slovenske Konjice.

I. d e l

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI RAZVOJA
GORSKIH KMETIJ

/V ZAHODNEM DELU MARIBORSKEGA OKRAJA/

A. Oblike poselitve gorskih področij

1. Poselitev

Razvoj poselitve gorskih področij ni časovno in krajevno dovolj raziskan, da bi lahko prikazali posamezne faze razvoja. Po dose-
daj znanih (3) in objavljenih virih (4,5,6,7,8 in 9) lahko ugo-
tovimo, da se nastanek samotnih kmetij v Pohorskem Podravju ča-
sovno ujema z nastajanjem samotnih kmetij v centralnoalpskih in
karavanških predelih, kjer je bila kolonizacija najmočnejša v
12., deloma še v 13. in 14. stoletju (10). Poselitev gorskih pre-
delov je verjetno koncem srednjega veka dosegla največji obseg
(11). K temu je na eni strani pripomogla nuja, na drugi strani
pa primitivna agrotehnika še ni povzročala dosti razlik pri te-
žavnosti in storilnosti pri obdelovanju ravnih in strmih predelov.
Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je gostota poselitve gorskega
sveta razen od n a r a v n i h r a z m e r bila ves čas moč-
no odvisna od menjajočih se možnosti pridobivanja d o d a t n i h
d o h o d k o v in dodatne zaposlitve. Glede na to je verjetno
šele razvoj fužinarstva, steklarstva, rudarstva in oglarstva
povzročil največjo gostoto poselitve. Te neagrarne panoge gospo-
darstva so omogočale prodajo pridelkov, dajale možnost kmetu za
dodatno zaposlitev, polmkmetu so omogočile existenco in prikli-
cale celo vrsto oglarjev, drvarjev, rudarjev, steklarjev in fuži-
narjev v gorski svet.

2. Tipi samotnih kmetij

Svojstvene reliefne razmere so eden glavnih vzrokov, da so samot-
ne kmetije prevladujoča oblika agrarne poselitve. Pri tem pa so
glede na reliefne in mikroklimatske razmere nastale določene ra-
zlike,

a V ozkih podolžnih dolinicah in grapah se je razvila svojstve-
na oblika celkov, ki obsega obe pobočji. Takšna razporeditev
celkov je k l i m a t s k o p o g o j e n a , na prisojnih
pobočjih dolinice ali grape se razprostirajo travniki in njive,
na osojnih pobočjih pa pašniki in gozdovi. Primer za to so cel-
ki v Topli, kjer se zemljišče vsake kmetije vleče od Coĝatije-

vega vrha, obsegajoč njegovo severno pobočje, preko dna doline do najvišjih vrhov Pece. Podobno razporeditev kmetij najdemo tudi v Javorju, Dolgem brdu, itd. Take kmetije označujejo kot **d o l i n s k e s a m o t n e** kmetije (12). Značilnost in tudi gospodarska vrednost teh kmetij je, da se poljedelske površine širijo v več ali manj strnjenem pasu, nekaj nad dnom doline ter tako tvorijo pas strnjenega odprtega sveta.

- b V področjih, kjer so manjše prečne dolinice v znatni nadmorski višini/kot je primer v Koprivni, Jazbini/ se zemljišče celka vleče od dna doline do najvišjih vrhov. Tudi pri teh **p o b o č n i h k m e t i j a h** se običajno združi poljedelska zemlja dveh ali več kmetov ter tvori pas odprtega sveta.
- c V masivnejših gorskih področjih /Strojna, Kobansko, Pohorje/ prevladujejo **e t a ž n e k m e t i j e**, ki so razporejene skoraj v enakih višinah. V reliefno ugodnejših področjih se poljedelska zemlja dveh ali več kmetov stika, v manj ugodnih reliefnih in klimatskih razmerah pa najdemo prave samne, ki so od vseh strani obdane z gozdom.

Prave samotne kmetije z zaprtimi celki so redkeje zas^topane, največ jih je v močno razgibanem svetu v večjih višinah. Precej jih je v Koprivni, Luddranskem vrhu, Strojni, Kobanskem in na severni strani Pohorja. Zelo močno pa so razširjeni razloženi ali pol odprti celki, zlasti v predelih, kjer so ugodnejše reliefne razmere.

Pri kmetijah v celkih se travniki, pašniki in njive mešajo med seboj glede na kakovost zemljišča. Njive so najrazličnejših oblik, kakor pa dovoljujejo mikroreliefne razmere. Vsa zemlja na prisojnih straneh, ki nudi le skromne pogoje, je pritegnjena v obdelavo. Gozdovi so bili v preteklosti omejeni na minimum ter podrejeni živinorejsko poljedelskemu gospodarstvu. Pri tem pa so glede na **v e l i k o s t k m e t i j i n n a r a v n e r a z m e r e** bile določene razlike. V predelih, kjer je zaradi slabših naravnih razmer bila **v e č j a z e m - l j i š k a** posest, je bil gozd omejen na **n e p o s r e d n o b l i ž i n o** doma t.j. na tisto področje, od koder je bil najlažji dovoz stelje in drv. Vsa ostaala področja pa so v večini primerov zavzemali pašniki in planine. V področjih,

kjer prevladujejo relativno ugodnejše naravne razmere za poljedelstvo in zato prevlada manjša posest so bili gozdovi zelo razredčeni in so služili kot dodatni pašniki. Travniki se razprostirajo med njivami na tistih mestih, ki zaradi tankega sloja prsti, skal, zamočvirjenosti ali senčne lege niso primerni za obdelavo. Pašniki v večini primerov zavzemajo robove in odore t.j. področja, ki so uničena zaradi svojstvenega načina obdelovanja zemlje. Zaradi obdelovanja zemlje v smeri izohips pa se na njivah vedno bolj izoblikujejo določene oblike. Zaradi premikanja zemlje navzdol se njiva na zgornjem robu vedno bolj krči in dobiva podolgovato obliko. Na konkavnih področjih se rada pojavlja trikotna oblika njive, na konveksnih področjih pa se njive vedno bolj ožijo in dobivajo obliko črke U.

3. Lega domov

Gospodarsko središče kmetije leži v večini primerov v zgornji tretjini obdelovalne zemlje, običajno čisto pod vrhom, tako, da je večina obdelovalne zemlje pod gospodarskim poslopjem. Tako lego ima gospodarsko poslopje nedvomno zaradi lažjega dovoza hlevskega gnoja na njive. Vprašanje vode je bilo pri izbiri položaja gospodarskega središča kmetije sekundarno. Zelo redke so kmetije, ki bi imele obdelovalno zemljo nad gospodarskim poslopjem, mnogo pa je takih, ki imajo vodo precej pod domom. Ravno dejstvo, da ima večina kmetij gospodarsko središče nad obdelovalno zemljo, nam dokazuje, da so prebivalci že ob naselitvi poznali gnojenje. Če so kje odstopili od tega, so morali imeti tehtne razloge. Eden med njimi bi bil zavetna lega. Toda tudi ta razlog je sekundaren, kar vidimo iz tega, da večina kmetij nima središča v zavetni legi, temveč na vrhu pomola ali slemena. Klimatski faktor se je moral umakniti tehničnim prednostim. S slemena je lažji odvoz na nižje ležeče njive, od tam je bil tudi lepši razgled, že od daleč je lahko opaziti, če se kdo bliža kmetiji. Razgled je bil ljudem na samotni kmetiji edini stik s soslednjimi kmetijami in ostalim svetom. Če pa so imele posamezne kmetije obdelovalno zemljo nad gospodarskim središčem, potem so bili v večini primerov nad temi njivami pomožni hlevi, kjer je prenočevala živina v poletnih mesecih in od koder so vozili gnoj na te njive.

4. Poti

V večini primerov imajo najugodnejšo prometno lego dolinske samotne kmetije, ki jih običajno povezuje občinska pot, speljana po dnu dolinice ali grape. V mnogih primerih so danes te poti spremenjene v kamionske ceste, ki omogočajo kmetom lažje spravilo lesa pa tudi prodajo kmetijskih pridelkov.

Precej na slabšem so pobočne kmetije. Občinska pot je speljana po dnu doline, od tam pa si je posamezni kmet zgradil najkrajšo pot, ki jo dovoljujejo reliefne razmere. Najslabše razmere so pri etažnih kmetijah, kjer je glavna pot speljana po grapi ali slemenu do najvišje kmetije. Posamezne kmetije, ki leže stran od te poti, so si zgradile svoje priključke. Te prešne povezave so zaradi reliefnih pogojev in vase zaprtega avtarkičnega kmetovanja v večini primerov zelo skromne ali pa docela neuporabne.

B. Naravne razmere in velikost kmetij

V strmem gorskem svetu prihajajo naravne razmere mnogo bolj do izraza kot v ravnini, tudi take, ki v dolini nimajo odločilnega pomena. Zelo važno vlogo ima geološka in petrografska sestava, mnogo bolj kot v ravnih področjih. Od te sestave je v veliki meri odvisna nagnjenost pobočij, debelina in kakovost rodne zemlje, velikost posameznih kompleksov rodovitnih površin, medsebojna oddaljenost kmetij, gostota poselitve, vodne razmere, itd. Tudi mikroklimatski pogoji se v razgibanem gorskem svetu zelo naglo spreminjajo, ne samo z nadmorsko višino, temveč še bolj z ekspozicijo, prisojnostjo in osojnostjo, nagibom zemljišča, izpostavljenostjo vetru, temperaturni inverziji, itd. Tudi učinkovitost padavin v veliki meri zavisi od geološko-petrografske sestave, reliefnih oblik, ekspozicije reliefa ter prisojnosti in osojnosti področja.

Našteti razlogi povzročajo, da se s k u p n a v r e d n o s t naravnih razmer za kmetijsko izrabo zemljišča v gorskih predelih zelo naglo spreminja in ima vsak n a j m a n j š i p r e d e l svoje p o s e b n o s t i .

Ta raznolikost v naravnih razmerah je povzročila tudi velike razlike v velikosti kmetij v posameznih predelih. Čeprav je znotraj vsake naravne enote cela vrsta svojstvenih potez, ki nudijo boljše ali slabše razmere in povzročajo j močno notranjo diferenciacijo, lahko glede na prevladujoče poteze, ki so značilne in odločilne za širši predel, ugotovimo določene zakonitosti. S k u p n a v r e d n o s t n a r a v n i h r a z m e r za kmetijsko izrabo zemljišča se močno odraža v v e l i k o s t i k m e t i j v posameznih predelih. S tem seveda ne smemo negirati močne notranje diferenciacije, ki je nastala na enako velikih kmetijah zaradi boljše ali slabše reliefne, talne, mikroklimatske ali prometne lege.

Za prikaz o d v i s n o s t i v e l i k o s t i k m e t i j od skupne v r e d n o s t i n a r a v n i h r a z m e r si oglejmo posamezna področja, ki glede na kamninsko sestavo, nadmorsko višino, reliefne in mikroklimatske razmere predstavljajo

različne predele gorskega sveta. Kot primer področja, kjer prevladujejo slabe naravne razmere za agrarno izrabo tal si lahko izberemo Koprivsko-javorsko področje, ki obsega zgornji del Mežiške doline, med Peco, in Uršljo goro na severu in Raduho in Smrekovcem na jugu. Področje se odlikuje po pestri geogloški in petrografski sestavi. Na severu je daljši pas ordovicijskih zelenih skrilavcev z dia-bazi in diabaznimi grohi, ki se preko Čofatiije vlečejo do kmeta Fajmuta ter se z manjšimi presledki nadaljujejo na desni strani Meže ter obsegajo večino Javorja. Južno od Tople, Meže in Javorskega potoka se vlečejo podolžni pasovi metamorfnih skrilavcev in magmatskih kamenin. Na teh paleocoičnih, magmatskih in metamorfnih kameninah se je razvil močno & razgiban svet, razrezan po številnih potokih in studencih, sorazmerno položnih pobočij in kopastih vrhov. Na tej silikatni podlagi so se razvila tla tipa rankerjev. Na splošno so precej globoka, sveže humozna ter bolj ali manj vlažna, mineralno bogata ter po naravi matične kamenine bolj ali manj kislja. Precejšnja količina padavin (1452), znatna nadmorska višina (700-1800 m) in osojnost slabšata kakovost prsti in povzročata zlasti na manj nagnjenih predelih precejšnjo zamočvirjenost.

Velikost kmetij:

v ha

kraj	nad 100	100 60	60 40	40 30	30 20	20 10	10 3	povp. velik. kmetij	3 0	skupno štev. posest.
------	------------	-----------	----------	----------	----------	----------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

Koprivsko-javorsko področje:

1860	43	27	13	5	7	9	18	85	40	164
1962	16	15	13	8	10	15	29	44,8	222	328

Strojna:

1890	-	1	4	6	5	3	1	37	8	28
1962	-	-	4	7	6	2	8	25	9	36

Golavabuka:

1826	1	1	4	5	7	12	16	20,5	13	59
1964	-	1	2	1	6	21	32	13,	49	112

Ošelj:

1894	-	-	-	5	7	11	7	17,9	21	51
1964	-	-	-	1	9	6	16	13,6	39	71

Veljka:

1890	-	1	1	1	5	-	4	21,6	3	15
1965	-	1	1	1	1	1	2	21,9	3	10

Zaradi slabših naravnih razmer rabi kmečka družina večjo površino zemljišč za preživljanje, zato prevladaja večja zemljiška posest. Pa tudi med posameznimi kraji znotraj tega predela so glede na nadmorsko višino, prisojnost in osojnost precejšnje razlike v velikosti kmetij. Najslabše naravne razmere so v Bistri, Lutranskem vrhu in Senčni Koprivni, zato je tam večja posest kot v prisojnih področjih Javorja. Večdesetletni razvoj propadanja gorskih kmetij in prehajanja teh v roke veleposestnikov in drugih neagrarnih lastnikov ter izvajanje agrarne reforme je povzročilo, da se je precej znižala velikost posesti, zlasti veliko je propadlo kmetij v skupini nad 100 ha, močno pa je z izvajanjem agrarne reforme porasla skupina do 10 ha, ko so nekdanji grofovski drvarji in gozdni delavci dobili koče v last. /X/

Kot primer področja, kjer prevladujejo ugodnejše naravne razmere za agrarno izrabo zemljišča, si oglejmo katastrsko občino Strojno. Strojna obsega najvišje predele stare gorske gmote Strojne. Na kristalinskih in metamorfnih kameninah se je razvilo kopasto sredogorje, ki po svoji masivnosti in glavnih površinskih oblikah globač in slemen do neke meje spominja na Pohorje ali Kobansko. Številni petoki in studenci, ki izvirajo tik pod vrhom, so močno razčlenili gorovje, kar močno otežkoča prečne prehode. V hrbtih, ki se od glavnega slemena vlečejo navzdol, se dobro vidijo široke police v višini 920-970 m, 838-880 m, in 720-760 m. Na teh policah leži večina obdelovalne zemlje strojanskih kmetov. Številne police, obilica studencev, sorazmerno ugodne pedološke razmere ter ugodna sončna lega je povzročila, da je ta predel zelo gosto poseljen in se uveljavlja manjša posest.

X/ Pri obravnavi posestne strukture sem posestva razdelil v 8 skupin, kar pa je več ali manj samo zato, da dobimo preglednejšo sliko o velikosti, ne pa za kategorizacijo o gospodarski moči kmetij. Že znotraj posameznega področja nastajajo precejšnje razlike med velikostjo kmetij in gospodarsko vrednostjo posestva, zato je postavljanje enotnih kriterijev za kategorizacijo kmetij v celotnem področju zelo problematično delo.

Precejšnje težave nastopajo tudi pri klasifikaciji kočarjev in malih kmetov. Raznoverstne naravne razmere nam tudi tu ne dovoljujejo, da bi se naslanjali na velikost posesti, kot enoten kriterij. Verjetno bi bilo najzaneslivejše merilo domačega imena, ki so se tekom dolgega razvoja uveljavila za posamezna posestva. Kmečkim gospodarstvom, ki v določenih naravnih razmerah zaradi relativno manjše posesti niso mogla preživljati normalne družine in so si morala iskati dodaten vir dohodkov, pravijo koče. Zanimivo sliko nam nudi Primerjava velikosti zemljišč kočarjev. V Koprivni npr. imenujejo koče Gmajner /24 ha/, Golobova koča /16 ha/. V spodnjem delu Mežiške doline in v Slovenjgraški kotlini pa so koče manjše od 5 ha.

V času med obema vojnama je prešlo v nekmečke roke nekaj kmetij. Z izvajanjem agrarne reforme pa so poljedelske površine teh kmetij prešle v last nekdanjih najemnikov, gozdovi pa so postali last socialističnega sektorja, zato se je povprečna velikost kmetij znižala za 12 ha.

Katastrska občina **G o l a v a b u k a** predstavlja področje relativno ugodnih razmer za poljedelstvo. Leži na zahodnem pobočju Pohorja, med Legnom in Razborco ter obsega področje od reke Mislince do zgornje meje naselitve na tem področju. Manjši del katastrske občine leži v dolini, večji pa v goratem svetu. Na paleozojski in kvartarni osnovi se je razvil relief blagih oblik, ki nudi ugodne pogoje za kmetijstvo. Ugodnim reliefnim razmeram se pridružujejo ugodne talne in mikroklimatske razmere, zato je področje zelo gosto poseljeno. Povprečna velikost kmetij se je v obravnavanem času znatno skrčila predvsem zaradi delitve kmetij v prejšnjih desetletjih in zaradi nagle urbanizacije po osvoboditvi. Število kmetij je poraslo za 37%, število posestnikov pa za 90%.

Področje relativno ugodnih naravnih razmer predstavlja tudi katastrska občina **O š e l j**, ki leži na južnem pobočju Pohorja in obsega področje od Zg. Bistrice na jugu do Šmartna na Pohorju na severu. Na paleozojskih in terciarnih kameninah se je razvil svet blagih oblik, ki nudi ugodne razmere za poljedelsko izrabo zemljišč. Vrednost reliefnih razmer znižuje slabša kakovost prsti, ki zaradi prevlade peskov slabše rodovitna. Kljub neugodnim pedološkim razmeram je področje zelo gosto poseljeno ter prevlada drobna posest. Število kmetij se v zadnjih sedemdesetih letih ni bistveno spremenilo, pač pa naglo rastejo hiše delavcev v spodnjem delu katastrske občine.

Primer prevlade slabih naravnih razmer za agrarno izrabo tal je tudi katastrska občina **V e l k a** pri Dravogradu. Katastrska občina obsega ozek pas zemljišča od Drave na jugu do zgornje meje naselitve na Košenjaku. Vzhodna meja je Veljški potok, zahodna meja pa poteka po grebenu Koratovega, Kosovega in Lamprečega vrha. Na tej stari gorski gmoti - Košenjaku, ki je sestavljen iz kristalinskih in metamorfnihih kamenin se je razvil strm, močno razgiban in težko prehoden svet. Goriški, Ojstriški in Veljški potok,

ki izvirajo tik pod Košenjakom in nekaj krajši Boštjanski potok, so si vrezali globoke grabe, ki skoraj onemogočajo prečne prehode. Področje je poseljeno s samotnimi kmetijami v etažni razporeditvi. Najgostejša poselitev je v nekoliko manj strmeh pasu med 720 in 1000 nm. Katastrska občina Veljka zavzema v tem področju za kmetijsko izrabo najmanj ugoden svet, levo pobočje Veljškega potoka, ki zaradi velike strmine in izrazite senčne lege nudi zelo skromne možnosti. Velikost kmetij leta 1890 je tipičen odraz tedanje vrednosti prirodnih razmer. V neposredni bližini Dravve je izključno drobna posest, čim bolj pa dvigamo proti Košenjaku, tem večje so kmetije. V obravnavanem obdobju zaradi slabih naravnih razmer in oddaljenosti od neagrarnih središč propadejo kmetije srednje velikosti, obdrže pa se koče ob cesti in večje kmetije v višjih predelih.

Navedeni primeri nam dokazujejo, da je prvotna velikost kmetij v posameznih področjih odraz skupne vrednosti prirodnih razmer. V času primitivnega živinorejsko-poljedelskega gospodarstva med gospodarsko močjo velike kmetije v slabših naravnih razmerah in male v boljših naravnih razmerah ni bilo bistvenih razlik. Z družbeno ekonomskim razvojem, preusmerjanjem gospodarskih panog in naraščanjem cene lesa pa so nastale med posameznimi področji in znotraj istega predela glede na velikost gozdne posesti velike razlike, ki so povzročile naglo propadanje agrarnega gospodarstva v gosto naseljenih predelih in preusmerjanje h gozdarstvu v ostalih področjih ter s tem močno socialno diferenciacijo.

C. Pomen in vrednost naravnih razmer v raznih fazah družbenega razvoja

Propadanje starih oblik agrarne proizvodnje je nujen spremljevalec industrializacije in višjega življenjskega standarda ter se pojavlja v vseh deželah ne glede na družbeno in politično ureditev. Uvajanje mehanizacije in avtomatizacije v tovarne ter visoko organizirana in racionalizirana industrijska proizvodnja omogoča veliko produktivnost in visok življenjski standard industrijskega delavca. Če hoče kmetijstvo vsaj deloma slediti temu razvoju, mora z uvajanjem mehanizacije in specializacije dvigati produktivnost zemljišča in višati storilnost posameznega delavca ter s tem približevati njegove dohodke dohodkom ostalih delavcev zaposlenih v

neagrarnih poklicih. To visoko mehanizirano in komercializirano kmetijstvo pa je mnogo bolj zahtevno glede naravnih in družbenih razmer, zato se prelogi pojavljajo povsod tam, kjer skupna vrednost naravnih in družbenih razmer ne daje več možnosti za rentabilno proizvodnjo.

Problematika gorskih kmetij ni specifičen problem Slovenije ali Jugoslavije, temveč je del celotnega prilagajanja agrarnega gospodarstva novim razmeram in se pojavlja v vseh g o r s k i h p r e d e l i h ne glede na politično mejo in družbeno ureditev. Od stopnje c e l o t n e g a d r u Ź b e n e g a r a z v o j a v posamezni deželi pa je odvisno, kdaj preobrazba gorskih pokrajin doseže tisto stopnjo razvoja, da postane "družben problem".

Pri proučevanju razvoja gorskih področij moramo posvetiti vso pozornost naravnim razmeram, saj te določajo možnost izrabe zemljišča. Kljub temu, da se naravne osnove /relief, mikroklimatske in talne razmere/ pod vplivom delovanja eksogenih in endogenih sil ter s posegi človeka le počasi spreminjajo, se njihova vrednost in pomen za človeka z razvojem družbe naglo menja. Če hočemo ugotoviti osnovne značilnosti dosedanjega razvoja agrarnega gospodarstva in nakazati tendence bodočega razvoja, moramo analizirati vrednost in pomen posameznih prirodnih faktorjev v določeni obdobjih družbeno ekonomskega razvoja.

R e l i e f

Ugodne reliefne razmere so osnova za kmetijsko izrabo zemljišča. Pojem "ugodnih" in "neugodnih" reliefnih razmer pa z družbeno ekonomskim razvojem naglo menja svoj pomen in vrednost. V času primitivnega motičnega in ralnega poljedelstva relief ni imel bistvenega pomena, kajti zemljo je bilo možno obdelovati tudi v precejšnjih strminah. Delo ni bilo toliko težje kot v ravnini, da bi onemogočalo poselitev strmih področij, če so bile ugodne mikroklimatske razmere. Uvedba železnega pluga pa povzroči bistveno razliko v obdelovanju strmih in ravnih področij. V ravnini omogoči plug lažjo in boljšo obdelavo zemlje, v strmih predelih pa začetek ozelenjevanja. Plug ni primeren za strma področja, zato se je na takih kmetijah le počasi uveljavljal. Kmetje so ga uporabljali le na zložnejših njivah, medtem ko so za strma področja vse do nedavnega uporabljali ralo. V Koprivni še v času med obema

vojnama, na Ojstrici, v Veljki in Pernicah pa še po drugi svetovni vojni/. Vzporedno z izločanjem rala se opuščajo najbolj strme njive ali pa celotna posestva ter se spreminjajo v travnike in pašnike.

Plužno poljedelstvo v strmem svetu je sprožilo močno premikanje zemlje in s tem še povečalo že itak močno mikroreliefno razgibanost. Kopanje njiv in uporaba rala sta sicer že sprožila ta proces, toda ti premiki so bili skromni in počasni, železen plug pa je to zelo pospešil. Dolžina premika je odvisna od nagnjenosti tal, teže živine in pluga ter od vlažnosti zemlje ob obdelavi. Na strmih njivah se zemlja premakne ob enkratni obdelavi tudi do 60 cm. Posledica tega je, da se na spodnjem robu nabira debel sloj rodovitne prsti, na zgornjem robu pa je primanjkuje. Če je na zgornjem robu bilo to mogoče, so vsako leto zaorali v živico in s tem nadoknadili zemljo, ki se je pri oranju premaknila navzdol. Zunanji učinek celotnega procesa so njive v terasah, lahko bi jih imenovali tudi orne terase. Na zgornjem robu se njiva vsako leto krči, nastajajo vedno širši odori, ki se polagoma spreminjajo v travnik, pašnik in gozd. Na njenem spodnjem robu pa se nabira ogromen sloj rodne zemlje, ki daje videz pravih teras. Ponekod dosežejo te orne terase tudi do 15 m višine, nad njimi pa je le ozek, sorazmerno položen ali raven ostanek nekdanje njive. Robovi in odori večajo že itak močno razgibanost reliefa in še bolj onemogočajo že itak skromne možnosti za uporabo mehanizacije. Uporaba pluga je močno povečala razlike v vrednosti bolj ali manj strmih področij. Zložnejša področja je lahko oral en sam človek, medtem ko je v zelo strmih predelih potrebno za oranje več ljudi. S tem so nastale g v okviru posestva in med posameznimi kmetijami glede na strmino njiv precejšnje razlike. V okviru posestva kmet opušča strmejše njive ter jih spreminja v travnike, pašnike ali gozd, strmejše kmetije pa se v celoti opuste, če pa so še ostale, pa samo na račun več- dela in nižjega standarda.

Z uvajanjem mehanizacije v poljedelstvo pa je poleg drugih vzrokov ravno večja ali manjša strmina postala odločilna za nadaljni razvoj posamezne kmetije.

M i k r o k l i m a t s k e r a z m e r e

Tudi pojem "ugodnih" in "neugodnih" mikroklimatskih razmer se z družbenim razvojem naglo spreminja. V 16. in 17. stol., ko je poselitev v gorskih predelih zavzela največji obseg, so segale kmetije zelo visoko, do 1500 m nm. /Čofatija in Luže v Mežiški dolini, Morijeva Puša in Rosshute na Košenjaku, itd/, dokaj gostopa so bila poseljena tudi senčna področja. S spreminjanjem družbeno ekonomskih razmer /naraščanje vrednosti lesa, večja možnost zaposlitve/ so začeli najprej opuščati te kmetije v slabših klimatskih razmerah. Pa tudi pri celotnem nadaljnem razvoju so mikroklimatske razmere med najpomembnejšimi vzroki za krčenje posameznih njiv v okviru posameznega kmetijskega obrata ali za opuščanje celotnih kmetij. Lep primer za to je Sončna in Senčna Koprivna. V Senčni Koprivni je večina kmetov že opustila poljedelstvo ter se bavi s travno-gozdnim gospodarstvom, medtem ko v Sončni Koprivni sejejo še precej žitaric. Podoben primer nudita katastrski občini Veljka in Kozji vrh pri Dravogradu. Prva leži v senčni, druga v sončni legi. V Veljki je propadlo več kot 50% kmetij, medtem ko je Kozji vrh še dokaj gostoposeljen. Podoben razvoj je tudi na vsaki posamezni kmetiji. Kmetje prepuščajo ozeljenjevanju prvenstveno predele, ki imajo slabše mikroklimatske razmere, v drugi fazi šele zaradi reliefnih razmer ali prometne oddaljenosti.

Zlasti pa se naglo menja pojem ugodnih in neugodnih mikroklimatskih razmer pri sadjarstvu. Pred razvojem modernega prometa je sadjarstvo v gorskih predelih Pohorskega Podravja imelo velik pomen, saj klimatske razmere dovoljujejo gojitev manj zahtevnih vrst sadja do nadmorske višine 1000 - 1200 m. Sadjarstvo je dajalo kmetom precej dohodkov, saj je bil mošt prevladujoča pijača tako doma kot v neagrarnih središčih. S splošnim družbeno ekonomskim razvojem, zlasti pa z naglim dvigom življenjskega standarda po drugi svetovni vojni kmetje s tem manj vrednim sadjem in moštom ne morejo več prihajati na tržišče, kar pomeni izgubo važnega vira dohodka za gorske kmetije in naglo nazadovanje sadjarstva v teh predelih.

Drugačno vrednotenje klimatskih razmer povzroča tudi naglo opuščanje tistih kultur, ki so občutljive na nagle vremenske spremembe ali pa zahtevajo višje temperature /ajda, kuruza, povrtnina, proso,

riček/. Pri ostalih žitaricah pa se v večini primerov odločajo za tzv. "vremensko setev". Kmetje ozimno naglo opuščajo, ker je vedno velika nevarnost, da jo uničijo neugodne snežne razmere ter se šele spomladi glede na vremenske prilike odločijo, katere žitarice bodo posejali, odnosno jim dali prednost.

T a l n e r a z m e r e

Poljedelstvo v strmem gorskem svetu je s svojim specifičnim načinom delovanja zemlje ne samo močno spremenilo zunanje lice pokrajine, temveč je tudi bistveno poslabšalo kakovost prsti. Zaradi strmine obdelujejo zemljo izključno v smeri izohips. Ta način ima to prednost, da varuje zemljo pred erozijo. Nič manj pa tudi ni škode. Zemlja se vsako leto premika v smeri padca, na spodnjem robu se nabira sloj prsti, na zgornjem robu pa je primanjkuje. Če je na zgornjem robu bilo to mogoče, so zaorali vsako leto v živico in s tem nadoknadili zemljo, ki se je pri oranju premaknila navzdol. Ko je nastopila ta živica pot proti spodnjemu koncu njive, se je z gnojenjem vsako leto izboljševala. Čim dalje je bila od zgornjega roba njive, tem boljša je postajala. Zato so tudi posevki bili na zgornjem robu redki in slabe rasti, proti sredini so postajali lepši in višji, najboljšo rast pa so dosegli na spodnjem koncu njive. Da bi vsaj deloma preprečili te razlike v rodovitnosti zemlje, so kmetje na zgornjem robu njive dodajali več gnoja in sejali posevke, ki niso tako zahtevni. Dokler je bilo na kmetijah več ljudi, so ob vsakem oranju zanesli eno ali dve brazdi zemlje s spodnjega roba njive na zgornji rob in tako vsaj deloma preprečili škodljive posledice premikanja zemlje. Sedaj že dolgo dobo tega ne delajo več. Delovne sile primanjkuje, prevoz z živino pa je zaradi strmine težak, marsikje pa celo nemogoč (bil bi pa tudi nerentabilen).

Zaradi tega potrebujejo njive v strminah mnogo več gnojil kot v ravnem svetu in dajejo le pičle pridelke. Nenehno se dodajajo njivi nove brazde močno skeletuidne zemlje, ki postane vsaj po ožjih njivah rodovitna šele, ko doseže spodnjo polovico njive. Njivske površine se vedno bolj krčijo na zgornjem robu se pojavlja groba skeletuidna tla, ki komaj nudijo pogoje za rast manj vrednega grmovja. Ta proces je seveda močno odvisen od matične kamenine. Na področjih, ki so sestavljena iz kamenin, ki hitreje preperevajo, lahko na zgornjem koncu dodajajo dalje časa živico, kot pa na

področju kamenin, ki počasneje preperrevajo. Zato so te orne terase posebno močno razvite na Pohorju, Strojni, Koprivsko-javor-skem področju, mnogo manj pa v Osrednjem karavanškem predelu. Podrobna proučevanja v kat.občini Strojna, Koprivna, Veljka pri Dravogradu in Kozji vrh so pokazala, da več kot 40% nek d a - n j i h n j i v s k i h p o v r š i n pokriva komaj do 5 cm debela plast prsti, spodaj pa je rahlo razpadel matični substrat ali pa močno skeletuidna zemlja.

Č . FAZE IN TIPI OPUŠČANJA GORSKIH KMETIJ

Začetek, širjenje in nazadovanje poselitve gorskih predelov je odraz splošnega družbeno ekonomskega razvoja v svojstvenih naravnih razmerah gorskega sveta. Zato je za nadaljnji razvoj teh področij kot gospodarskega prostora, kot za boljše življenje tamkajšnjega človeka pomembno, da ugotovimo:

- a/ Posledice, ki jih povzroča družbeno ekonomski in tehnični razvoj z drugačnim vrednotenjem naravnih razmer.
- b/ Škodljive posledice nepravilnih socialno posestnih odnosov in nepravilnega gospodarjenja s tem prostorom v preteklosti.

1. Obdobje živinorejsko-poljedelskega gospodarstva

Številni pisni in materialni viri /gospodarska poslopja, orne terase, opuščene kmetije, uničena prirodna vegetacija in prevlada monokulturnih gozdov/ nam dokazujejo, da je v gorskih področjih dolga leta prevladovalo živinorejsko-poljedelsko gospodarstvo. V gorskih predelih, kjer so relativno u g o d n e j š e naravne razmere, je bilo v ospredju p o l j e d e l s t v o, v predelih s s l a b š i m i razmerami pa ž i v i n o r e j a. Glede na pestre talne in mikroklimatske razmere pri večini kmetij ne moremo govoriti o strogi usmerjenosti k samooskrbi. Kmetije v višjih in senčnih predelih, kjer žitarice slabo ali sploh ne uspevajo, so morale biti nujno usmerjene v živinorejo, v nižjih in prisojnih predelih pa k poljedelstvu, med njimi pa se je vedno vršila izmenjava pridelkov. Večja usmerjenost k samooskrbi je bila možna le v ugodnejših naravnih razmerah. Kot smo ugotovili že v prejšnjem poglavju, so gorska področja dosegla največji obseg poselitve v tistem obdobju družbenoekonomskega in tehničnega razvoja, ko pri

obdelovanju ravnega ali malo strmega sveta ni bilo bistvenih razlik. Manjšo rodnost polj in slabše donose travnikov in pašnikov pa so nadomeščale večje površine.

Gostota poselitve gorskih predelov pa je bila ves čas močno odvisna od rasti in nazadovanja neagrarnega gospodarstva v teh področjih. Gorski predeli so dosegli največjo stopnjo gostote poselitve v predindustrijskem obdobju, t.j. v času fužinarstva, glažutarstva in oglarstva. V tem času so številne naravne razmere, ki so danes manj pomembne ali pa so dobile drugačno funkcijo in pomen, nudile ugodne možnosti za razvoj neagrarnega gospodarstva. Velike površine gozdov, številni potoki in reke, ki imajo zaradi razgibanega reliefa precejšen strmec, so nudili močno energetsko osnovo. Nahajališča železove, cinkove in svinčene rude ter kremenca v Pohorskem Podravju so nudile možnosti za razvoj fužinarstva, glažutarstva in rudarstva. Razvoj teh dejavnosti je omogočil dodatne zaposlitve in dodatne dohodke celi vrsti malih in srednjih kmetov ter povzročil nastajanje koč in stanovanj neagrarnega delavstva.

2. Začetek preusmerjanja agrarnega gospodarstva.

V obdobju fužin, glažut, oglarstva in prevlade živinorejsko-poljedelskega gospodarstva so bili gozdovi močno prizadeti. Za potrebe teh gospodarskih panog so posekali velike površine gozdov, v bolj oddaljenih predelih pa je kmet neusmiljeno krčil gozd za potrebe živinorejsko-poljedelskega gospodarstva. Bistveno se je odnos do gozda spremenil po letu 1783, ko je dvorni dekret ukinil rajonizacijo gozdov za potrebe rudarstva in fužinarstva ter uvedel svobodno trgovino z lesom in lesnimi izdelki. Ta ukrep je imel številne in daljnosežne posledice. Cena lesu in lesnim izdelkom je naglo rasla, kar je na eni strani povzročilo propadanje fužin, po drugi strani pa nastanek domače predelave lesa. Propadanje fužin in glažut pa je še pospešil nagli razvoj tehnoloških procesov, predvsem uvedba pudlanja in premoga. Novi tehnološki proces je omogočil naglo rast proizvodnje in nastajanje večjih podjetij, ki so zahtevala tudi drugačno lokalizacijo. Zaradi visokih cen oglja in vedno večje uporabe premoga je bližina gozdov postajala vedno manj pomembna. Vodne sile gorskih potokov in rek, ki so v preteklosti poleg drugih dejstev odločilno vplivale na nastajanje fužin v tesnih soteskah, je nadomestila vodna para, ki je omogočila

selitev železarn v boljše namestitvene razmere. Z nastajanjem vedno večjih podjetij, z rastjo proizvodnje, z vedno večjim številom delavcev ter vedno večjimi zahtevami po dovozu surovin in prodaji izdelkov sta dobivala pri lokaciji železarn in glažut vedno odločilnejšo vlogo ugoden prometni položaj in bližina pre-moga. Tako je gospodarski razvoj z novim vrednotenjem naravnih raz-mer povzročil propad cele vrste fužin in glažut v Pohorskem Po-dravju. Kmetje v gorskih predelih so s tem izgubili možnost pri-dobivanja dodatnih dohodkov, ki jim jih je donášala stalna ali občasna zaposlitev ali pa razne storitve. Vzporedno s propada-njem teh panog neagrarnega gospodarstva pa raste pomen gozdov. Splošen družbeni razvoj, zlasti pa razvoj železnic, splavarstva in cest je omogočil, da je dobival les vedno večjo vrednost, kar pov-zroči, da kmetje naglo spreminjajo svoj odnos do gozda.

S tem se v gospodarstvu gorskih kmetij konča obdobje s p l o š n e prevlade živinorejeko-poljedelskega gospodarstva in se začne nag-lo prilagajanje novim razmeram.

Na splošno so smeri spreminjanja gospodarskih panog prilagojene naravnim razmeram in družbenemu razvoju, v podrobnosti pa so mnogokrat močno odvisne od h i s t o r i č n e g a r a z v o j a in s o c i a l n e p r i p a d n o s t i lastnika. Kako močno vpliva na smer in intenzivnost spreminjanja izrabe zemljišča veli-kost posesti in socialna pripadnost lastnika, si bomo ogledali v naslednjih odstavkih.

VELIKOST POSESTI. Pri prilagajanju gospodarstva novim razmeram po-stane odločilni faktor - velikost posesti. Velike kmetije ob zgor-nji meji naselitve ter v ostalih predelih, kjer prevladajo slabše naravne razmere, se naglo preusmerjajo h gozdarstvu. Nekdanje ob-širne planine in pašnike začnejo preraščati gozdovi. Zlasti, če je imel kmet večjo zemljiško posest, je ~~š~~ vedno bolj opuščal živinorejo in poljedelstvo ter iskal dohodke v gozdovih. Ker so lastniki rudnikov in fužin z uvedbo novih tehnoloških procesov za svoje potrebe posedovali zadostne površine gozdov, je kmet po-stajal izvoznik lesa. V nekdanj neposeljenih dolinah in globačah so naglo rasle žage venecijanke ali samice ter kočje drvarjev, tesar-jev in drugih gozdnih delavcev.

Z opuščanjem prevlade živinorejsko-poljedelskega gospodarstva so povezane tudi močne fiziognomske, pppulacijske in socialne spre-

membe. V času prevlade živinorejsko poljedelskega gospodarstva so imele gorske kmetije številne družine ter dosti hlapcev in dekel. Z opuščanjem živinoreje in poljedelstva pa je kmet rabil vedno manj ljudi, zato je postajal vedno bolj navezan na delovno silo svoje ožje družine. Višek prebivalstva se izseljuje ali pa se seli v žage in kočje gozdnih delavcev ter postaja gozdarski proletariat, ki je popolnoma odvisen od velikih kmetij. To preusmerjanje h gozdarstvu je v področjih, kjer prevladajo večje kmetije kot je zgornje Mežiška dolina, Mislinjski jarek, severna pobočja Pohorja, itd., da je poleg velikih kmetij v dolinah in grapah nastalo cela vrsta koč, bivališč gozdnih delavcev.

Drugačne posledice povzroči gospodarski razvoj v področjih, kjer zaradi relativno ugodnih naravnih razmer prevlada srednja in drobna zemljiška posest. Te kmetije zaradi manjših gozdnih površin ne morejo bistveno spremeniti svoje gospodarske usmeritve. Gozdovi jim sicer dajejo dodatne dohodke in jim nudijo zaposlitev v času, ko na polju ni dela, ne dovoljujejo jim pa opuščanje živinoreje in poljedelstva. Zato ostanejo še nadalje v teh predelih zemljiške kategorije v glavnem nespremenjene. Prevlada manjše posesti omogoča posameznim kmetom, da s svojo ožjo družino sami opravijo delo v gozdu in na polju. Za nastajanje agrarnega in gozdarskega proletariata tu ni prostora, višek prebivalstva se mora izseljevati.

Velikost posesti v tej fazi razvoja ne povzroči samo velikih sprememb v izrabi zemljišča in gospodarski usmerjenosti, temveč tudi močno socialno diferenciacijo. Gospodarski pomen posamezne kmetije postaja vedno bolj odvisen od velikosti posestva, zlasti pa od velikosti gozdnih površin, kar povzroči začetek močne socialne diferenciacije med kmeti v istem kraju in med posameznimi področji glede na prevlado večje ali manjše posesti.

SOCIALNA PRIPADNOST LASTNIKA. Na spreminjanje izrabe zemljišča in preusmerjanje gospodarstva v gorskih predelih je zlasti močno vplival razvoj posestnih razmer in socialna pripadnost lastnika. Učinki tega razvoja se še danes močno poznajo v zunanem licu pokrajine in v gospodarski usmerjenosti posameznih kmetij.

Od razkroja fevdalizma do zmage socialistične revolucije so samotne kmetije nenehno prehajale v roke veleposestnikov in drugih neagrarnih lastnikov. Skromni in neresni poizkusi izvedbe agrarne reforme v kapitalistični Jugoslaviji niso mogli zaustaviti tega razvoja. Kljub trajnosti tega procesa

razvoja. Kljub trajnosti tega procesa pa so vendarle v tem skoraj stoletnem razvoju posamezna obdobja, ko je bilo prehajanje kmetij v nekmečke roke posebno močno. Glede na to in še posebej na dejstvo, da so s splošnim gospodarskim razvojem segali po kmečki zemlji vedno novi socialni sloji, lahko obravnavano obdobje razdelimo na pet etap.

1. Od 1848 do 1880 traja obdobje kmečke lesne obrti in kmečkega izvoznitstva lesa ter začetek formiranja veleposesti neagrarnih lastnikov. Po izvedeni zemljiški reformi je kmet postal na videz samostojen, osvobojen nekdanjih fevdalnih obveznosti, toda moral je v 20 polletnih obrokih plačati polovico plačila za osvoboditev. Plačevanje teh obveznosti ni bilo za vse kmete enako breme. V neposredni bližini neagrarnih središč je kmet imel dosti več možnosti za dodatno zaposlitev s prevozi, dobavo oglja in drv itd. ter je lažje prišel do denarja. Poleg tega je imel v neposredni bližini trg za prodajo kmetijskih pridelkov. Mnogo težje razmere so imele kmetije v odročnih predelih, kjer zaradi oddaljenosti teh možnosti ni bilo, hkrati pa so to tudi predeli, ki imajo klimatsko in reliefno najtežje razmere. Pri marsikateri kmetiji pa so višje cene lesa rodile negativne posledice. Začeli so opuščati trdo delo ter živeti na račun gozda bolj razkošno, kot jim je dovoljeval njihov ekonomski položaj. Če je kmet prišel v stisko zaradi plačevanja obrokov za odvezo, davkov ali kakršnih koli drugih razlogov, mu je denar vedno rad posodil njegov nekdanji zemljiški gospod, dokler ni posojilo naraslo toliko, da je kmetija prešla v njegove roke. Z dograditvijo železnic in razvojem splavarstva so nekdanje fevdalne družine začutile, da bodo gozdovi imeli vedno večjo vrednost in pomen, zato so pridno izrabljali krizo kmetov ter kupovali njihove domačije. Prizadevali so si, da zajamejo predvsem velike kmetije ob zgornji meji naselitve ter si tako ustvarijo veliko arondirano gozdno posest. Pri kupovanju kmetij so se posluževali različnih metod, od posojanja denarja, ko je bil kmet v stiski, prepričevanja o nerentabilnosti kmetovanja v gorskih predelih do omejevanja paše in vode. V tem času je prešlo v nekmečke roke cela vrsta kmetij v zgornjem delu Mežiške doline (13,5% celotne površine) Košenjaku in na Pohorju.
2. Od 1880 do 1900 traja obdobje nazadovanja žagarstva in kmečkega izvoznitstva lesa, pojav prvih lesnih trgovcev in začetek lesno-predelovalne industrije.

V tem času so se gospodarske razmere na gorskih kmetijah precej spremenile. Iz gostilničarjev, trgovcev, večjih kmetov ali gozdnih delavcev je zrastel sloj lesnih trgovcev, ki je organiziral industrijsko predelavo lesa in prevzel lesno trgovino v svoje roke. Z nastajanjem žag na parni pogon je kmečka žaga - samica postala žaga za domače potrebe. Kmetje so prihajali v vesno večjo odvisnost od lesnih trgovcev ter postajali najemniki, delavci ali prevozniki lesa iz lastnega gozda do industrijske žage ali lesnega skladišča. Agrarna kriza in diferenciacija na vasi dosežeta v tem času največji razmah.

Za obe obdobji je značilno, da so prehajale v nekmečke roke predvsem velike kmetije /npr. na področju Mežiške doline in občine Dravograd je v tem času propadlo več kot 50% vseh posestev nad 100 ha/S propadanjem velikih kmetij so manjši posestniki, ki so bili prej odvisni od velikega kmeta, morali prodati svoja zemljišča novemu lastniku, če so hoteli dobiti dodatno zaposlitev kot prevozniki ali gozdni delavci. Takozvani "beg z dežele" tu ni bil beg z dežele, kajti istočasno, ko so propadala kmečka posestva, so se polnile bajte, žage in bivše ovčje staje z drvarji, najemniki, žagarji in drugimi ljudmi na potisku. /13/

3.

V času od 1900 do 1918 je bilo sorazmerno najmanj sprememb. Gorske kmetije so dokončno izgubile tekmo z lesnimi trgovci in modernimi žagarskimi obrati, saj jim zaradi skromnih zalog lesa in primitivne obdelave niso mogli več kljubovati. Gorski kmet postaja vedno bolj odvisen od lesnega trgovca in s tem delavec v svojem lastnem gozdu ali pa najemnik in drvar. Zaradi zmanjšanja agrarne krize in manjše možnosti zaposlovanja kmetje svojih posestev niso prodajali radi ter so se vračali k živinoreji in poljedelstvu.

4.

Razdobje med obema vojnama /1919-1941/. Po končani prvi svetovni vojni je bil razvoj večine veleposestev zaradi nevarnosti agrarne reforme zaključen. V kapitalistični Jugoslaviji naj bi agrarna reforma v smislu vidovdanske ustave razlastila veleposestva. Z njenim izvajanjem pa so v veliko razočaranje ljudstva odlašali celih 10 let, dokler reakcionarna oblast ni bila prepričana, da je zatre revolucionarne sile in da bo lahko izvedla agrarno reformo v svojem interesu. Šele 21.6.1931 je izšel Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih. Po tem zakonu se štejejo za veleposestva vsa posestva, ki presegajo 72,80 ha obdelovalne zemlje ali 194,32 ha zemljišča sploh. Poleg tega je obstajala

možnost, da je veleposestnik obdržal določena zemljišča kot maksimum in določeno površino kot supermaksimum in 1 500 ha gozdov. Zemljišča si je lahko izbral sam. Glede na navedene olajšave je bila večina neagrarnih lastnikov izvzeta iz agrarne reforme, v poštev so prišla samo največja veleposestva /npr. Thurnov, Hirschlerjev, itd/ Glede razlastitev gozdov sta v smislu zakona obstajali dve možnosti. Prva, da gozdove prevzame občina in z njimi razpolaga, in druga, da postanejo občine solastnice gozdov ter krijejo izdatke, uprava pa bi bila centralizirana pri banski upravi. Veleposestniki so imeli v občinskih odborih močan vpliv, posebno preko lesnih trgovcev, ki so izkoriščali njihove gozdove, ter so uspeli, da je večina občin oba predloga odklonila /15/. Predlagali pa so tretjo varianto, ki je bila v korist veleposestnikov, da bi se občine same pogodile z veleposestniki. Ti bi jim naj odstopili posamezne manjše komplekse gozdov, ali pa naj bi jim dobavljali drva za potrebe šol in občinskih uradov. Pogajanje med predstavniki občin in veleposestniki so trajala vse do leta 1935, dokler ni bil sklenjen sporazum med veleposestniki in začasno upravo razlaščenih gozdov v Ljubljani. Ta sporazum navaja, da ni mogoče razlastiti vseh gozdov, ker so gozdne površine zelo razkosane, težko dostopne, da z dohodki ne bi mogli kriti proizvodnih stroškov itd. Razen tega bi morali odpustiti veliko število delavcev, karbi povzročilo brezposelnost in nevarnost komunizma. Zato sporazum določa, da veleposestniki odstopijo brezplačno manjše površine gozdov, pa še te pravno niso bile veleposestnikom nikoli odvzete.

Podobno taktiko kot pri izvajanju agrarne reforme v gozdovih so zavzeli veleposestniki tudi pri izvajanju agrarne reforme kmetijskih površin. S pomočjo svojih predstavnikov so na eni strani pritiskali na agrarne interesente, kar ni bilo težko, saj v večini primerov niso mogli dobiti zap oslitve kje drugje kot pri veleposestnikih. Po drugi strani pa so ustvarjali mnenje, da je bolje za njih, če ostanejo najemniki, kot če dobe zemljo v last in bodo plačevali anuitete in davek. Da so imeli pri tem precej uspeha, je razvidno iz spomenice agrarnih interesentov, ki med drugim navaja "ne želimo in ne reflektiramo, da se veleposestvo razlasti" "ter hočemo še naprej ostati najemniki tega veleposestva, kot smo bili že mnogo let in smo s tem stanjem popolnoma zadovoljni" /16/

Že samo dejstvo, da si je veleposestnik lahko ožji, širši in supermaksimum izbral sam, je povzročilo, da je bilo izvajanje agrarne reforme praktično onemogočeno. Veleposestnik si je izbral najboljšo obdelovalno zemljo v bližini naselij, razlastitvi pa je prepuštil posamezne enklave v gorah, kjer agrarni interesent ni mogel dobiti zaposlitve kje drugje kot pri veleposestniku. Agrarni interesent je lahko maksimalno dobil lojuter zemlje, kar pa v teh naravnih razmerah ni zadoščalo za preživljanje družine. V kolikor pa se je kak posameznik le prijavil kot agrarni interesent, je veleposestnik menjal prejšnjo odločitev in tisto zemljo določil kot maksimum. Vsa ta dejstva so povzročila, da ni bilo interesentov, ali pa so se ti sami pogodili z veleposestnikom.

Tak način izvajanja agrarne reforme je bil pač odraz celotnih razmer v kapitalistični Jugoslaviji. Z načenjanjem tega vprašanja so hoteli uspravati vaško revščino, na drugi strani pa z zavlačevanjem in samim načinom reševanja obdržati staro stanje. Kočarje in najemnike so razočarali ter zbudili v njih nezaupljivost in jih končno pustili v popolni odvisnosti od veleposestnika.

V času med obema vojnama se pri propadanju gorskih kmetij pojavljajo določene spremembe. Ker je nevarnost izvajanja agrarne reforme preprečila največjim ~~pa~~ veleposestnikom, da bi še nadalje segali po kmetijah, sega sedaj sloj lesnih trgovcev, gostilničarjev, advokatov in drugih drobno kapitalističnih elementov. Določene spremembe so opazne tudi glede na položaj in velikost kmetij. Doslej je propadlo največ večjih kmetij v slabših naravnih razmerah, sedaj pa propadajo kmetije v vseh področjih. Z uvajanjem moderne tehnike v obdelovanje zemlje in z opuščanjem rala je postalo obdelovanje zemlje v strmih svetih povsem nerentabilno. Kmet s strmih področij s svojim kmetijskimi pridelki in živinorejskimi proizvodi ni mogel več konkurirati kmetu z zložnejšega sveta, obdržal se je lahko samo z večjim garanjem in nižjim življenjskim standardom. Z naglim padanjem cen kmetijskih pridelkov in naraščanjem davkov so kmečki dolgovi vedno bolj rasli. Le kmetje, ki se so poleg živinorejske in poljedelske proizvodnje imeli precej gozda in s tem tudi zaposlitev v domačem gozdu v času, ko na polju ni dela, so se izmikali preveliki zadolženosti.

Posledice devetdesetletnega obdobja propadanja gorskih kmetij si lahko ogledamo na primeru Mežiške doline, ki nam zaradi različnih prirodnih in družbenih razmer lahko služi kot vzorec za celo Po-

horsko Podravje. Koprivsko-javorsko področje nam s svojimi površinskimi oblikami, talnimi, mikroklimatskimi in prometnimi razmerami predstavlja področje višinskih kmetij v slabih naravnih razmerah in zato prevlado večje posesti, ter nam tako lahko predstavlja vse višje predele Pohorja in Kobanskega. Osrednje karavanško področje v Mežiški dolini nam predstavlja razvoj v apneno-dolomitnih področjih. Strojansko-hotuljski predel s svojimi blagimi reliefnimi oblikami, relativno ugodnimi talnimi in mikroklimatskimi razmerami pa področja ugodnejših naravnih razmer s prevlado srednje in drobne posesti.

Število in odstotek propadlih kmetij v posameznih obdobjih:

Področje	v e l i k o s t k m e t i j v h a								
	nad 100	100 60	60 40	40 30	30 20	20 10	10 3	3 0	skup. sk.pov. % štev.
Koprivsko-javorsko področje									
1848-1880	1	-	-	-	-	1	-	-	2
1880-1900	23	4	-	1	1	-	8	-	37
1900-1918	-	2	-	-	-	-	-	-	2
1919-1941	4	1							5
skup.štev.	28	7	-	1	1	1	8		46
%	63	25	-	7,5	20,0	11	44		28
Osrednji karavanški predel:									
1848-1880	10	10	-	-	-	3	3	-	26
1880-1900	3	4	-	6	-	-	-	-	13
1900-1918	-	-	1	-	-	2	-	-	3
1918-1941	-	1	-	-	-	-	-	-	1
sk.štev.	13	15	1	6	-	5	3	-	43
%	56	62	14,0	64	0	45	20	-	40
Strojansko-hotuljski predel:									
1848-1880	1	4	3	1	13	4	5	-	31
1880-1900	-	1	3	-	-	2	-	-	6
1900-1918	-	2	1	7	5	1	-	-	16
1918-1941	1	1	5	4	5	5	4	-	25
skup.štev.	2	8	12	12	23	12	9	-	78
%	66,6	90	34	23,5	19	5,9	7,7		10,9

Na kmetijah, ki so prešle v roke neagrarnih lastnikov so nastale bistvene spremembe. Razvoj teh kmetij je šel v različno smer, kakor so različni motivi vodili posamezne sloje pri nakupovanju teh zemljišč. V osnovi lahko te različne smeri zajamemo v naslednje tipe:

Pogozdovanje. Kmetije, ki so prešle v last posameznih veleposestnikov ali družb, naglo zarašča gozd. Veleposestniki so težili za tem, da pašnike, planine in del travnikov pogozde, del obdelovalne zemlje in stanovanjsko poslopje pa obdrže za potrebe gozdnih delavcev in drugih najemnikov. Ravno potrebe po delovni sili so povzročile, da je le malo kmetij, ki so prešle v last veleposestnikov, v celoti prerastel gozd. Pri spremembah v izrabi zemljišča pa so zelo važne naravne razmere in čas, kdaj je kmetija prešla v roke veleposestnika. Na splošno lahko ugotovimo, čim prej je kmetija prešla v roke neagrarnih lastnikov in čim manj ugodne so naravne razmere za poljedelstvo, tem bolj se je skrčila obdelovalna zemlja. Pri spreminjanju teh kmetij lahko ločimo dva tipa:

a/ Posamezne kmetije v najugodnejših naravnih razmerah so veleposestniki spremenili v logarnice in lovske postojanke. Obdelovalna zemlja pri teh kmetijah se ni dosti skrčila, pač pa je značilno naglo ozelenjevanje. Gospodarska in stanovanjska poslopja teh kmetij - logarnic so bila dobra, vzdrževana ter v večini primerov močno modernizirana in so glede na to močno izstopala iz ostale agrarne okolice.

b/ Večina nekdanjih kmetij, ki so prešle v last veleposestnikov, pa postanejo hiše gozdnih delavcev. Obdelovalna zemlja se je skrčila na minimum, pa tudi domovi doživljajo spremembo. Veleposestnik se za gospodarska poslopja ni brigal, gozdni delavec ali najemnik pa ni imel možnost, da bi jih vzdrževal, zato so se skrčila na najmanjšo mero, marsikje pa so popolnoma propadla. Podobne spremembe so doživele tudi koč, ki so prešle v last veleposestnika, so pa pri tem glede na položaj določene razlike. Največ koč se je obdržalo na robu veleposestva in ob smešnih samostojnih kmetijah, medtem ko so bile sredi veleposestva kmalu pogozdene.

Kmetije, ki so prešle v roke ostalih neagrarnih lastnikov, predvsem lesnih trgovcev, advokatov in gostilničarjev, so doživele

sorazmerno najmanjše spremembe. Glavni razlog je verjetno v tem, ker se je proces prehajanja zemlje v roke navedenih lastnikov začel pozneje in ga je v največji intenzivnosti prekinila ljudska revolucija. Drugi razlog je v tem, da drobnokapitalistični elementi, ki so dobili te kmetije, niso imeli dovolj kapitala, da bi se odločali za drage in dolgotrajne investicije v obliki pogozdovanja, zato so ta zemljišča izkoriščali v dotedanjih oblikah. Na njih so živeli najemniki, ki so se bavili z živinorejo in poljedelstvom ter delali v gozdu za gospodarja. Gospodarska poslopja in hiše so začela naglo propadati, kajti novi lastniki ni imel interesa, najemnik sam pa jih ni mogel popravljati.

Svojstven razvoj so doživele kmetije, ki so prešle v last drugih kmetij. Pri teh lahko glede na gospodarski pomen in način izrabe zemljišča ločimo dva tipa:

a/ Združevanje kmetij /Zuhubensistem/. Če si je kmet pridobil sosednjo kmetijo v približno enaki nadmorski višini in taki prometni legi, ki je omogočala obdelovanje in spravilo pridelkov v matično gospodarsko poslopje, jo je tretiral kot razširitev svojega posestva. Na taki pridruženih kmetiji se gospodarska izraba zemljišča ni bistveno spremenila, spreminjala se je samo s splošnim nazadovanjem živinoreje in poljedelstva ter z naraščanjem pomena gozdov. Bistvene spremembe pa so nastale z domovi teh pridruženih kmetij. Dokler je bilo v gorskih področjih dosti ljudi, so običajno v teh hišah stanovali kmetijski delavci-najemniki. Kmet se za obnovo in popravilo hiš ni dosti brigal, zato so polagoma propadala. Več pozornosti je posvečal gospodarskemu posloplju, kjer je shranjeval seno ali pa gojil tudi nekaj živine. Z nazadovanjem števila prebivalstva in odtokom agrarnega proletariata iz gorskih področij pa so stanovanjska in gospodarska poslopja v večini primerov popolnoma propadla.

b/ Puše . Izraz "puše" je močno razširjen v Mežiški dolini, Strojni in na Košenjaku ter pomeni večje ležečo kmetijo, ki je prešla v last nižje kmetije. Pri spreminjanju izrabe zemljišča in gospodarskem pomenu za matično kmetijo lahko pri razvoju puš ločimo naslednje faze:

Prva faza. Puša se na zunaj ne loči od prave kmetije. V njej stane najemnik, ki del polja obdeluje zase, dela za gospodarja, pase

deloma svojo deloma gospodarjevo živino in dela v gospodarjevem gozdu. Socialni položaj najemnika - spolovinarja je zelo težak, zato se s splošnim družbenim razvojem in višanjem življenjskega standara rda najprej odseljujejo prebivalci puš.

Druga faza. Z nazadovanjem števila prebivalstva je vedno težje dobiti najemnika - spolovinarja. Na puše se naseljujejo gozdni delavci, ki skrbe za gospodarska poslopja in hiše ter pasejo gospodarjevo živino. V obdelovanje je pritegnjen samo del zemljišča, kolikor ga potrebuje delavčeva družina, ki seje krompir, rž in povrtnino. Ostalo zemljišče pa polagoma ozelenjuje.

Tretja faza. Z manjšanjem števila gozdnih delavcev vzporedno s širjenjem mehanizacije in selitev delavcev v boljše stanovanjske in družbene razmere se puše naglo praznijo. Danes je večina teh puš dosegla že skrajno stopnjo ekstenzifikacije. V večini primerov so stanovanjska poslopja že opuščena, gospodarska pa močno v razpadanju. Zaradi vedno večjega pomanjkanja delovne sile se setev in košnja vedno bolj opuščata, njive in travniki se spreminjajo v pašnike, ki jih polagoma zarašča gozd. Pri tem pa so precejšnje razlike glede na velikost in oddaljenost od matičnega gospodarstva ter glede na vrednost naravnih razmer za kmetijstvo. V predelih, kjer prevlada manjša zemljiška posest in relativno ugodnejše naravne razmere, so puše še v precejšnji meri obljudene. V ostalih predelih PP, kjer prevlada večja posest in slabše naravne razmere, pa so puše opustela pašna področja ali pa že zrasla z gozdovi.

Zmaga ljudske revolucije in izvedba agrarne reforme je popolnoma spremenila socialno posestne odnose na kmetijah, ki so bile v nekmečki lasti. Kmetijske površine so v večini primerov postale last agrarnih interesentov, gozdovi z manjšimi vmesnimi enklavami pa last socialističnega sektorja. Po spremembi lastništva nad temi zemljišči lahko pri spreminjanju izrabe zemljišča ločimo dve obdobji:

V prvem desetletju po osvoboditvi, ko je pri izdelavi in spravilu lesa prevladovalo še ročno delo, so nekdanje veleposestniške kočice in ostanki nekdanjih kmetij bili močno obljudeni. V njih so stanovali gozdni delavci ter nekdanji najemniki, kiso postali lastniki teh zemljišč. V tej fazi razvoja se je z izvedbo agrarne reforme socialni položaj teh ljudi bistveno izboljšal. Kmetijske površine so bile dobro obdelane, marsikje pa se je moral celo gozd zopet umakniti obdelovalnim površinam.

Zadnje desetletje pa je prineslo bistvene spremembe. Nagel razvoj industrije v dolinskih središčih in velika potreba po delovni sili ter možnosti boljšega in lažjega življenja so pritegnile dosti ljudi z gorskih področij. Vzporedno s tem manjšanjem števila prebivalstva so se gradile kamionske ceste in uvajala mehanizacija v gozdno delo. Vse to je povzročilo, da so kočje in ostanki nekdanjih kmetij v večini primerov prazni in prepuščeni razpadu, zemljišča pa naravno pogozdovanju. Preostali gozdni delavci pa se sele v dolino, v moderne logarnice, kjer imajo boljše pogoje za življenje.

Podoben razvoj so doživele tudi vse manjše kočje, ki so bile v rokah tamkajšnjih prebivalcev ali pa večjih kmetov. Prva leta po osvoboditvi so bile še polne ljudi, ki so se bavili z dodatnimi zaslužki v gozdovih ali pa pri večjih kmetih, dninarjkih in gostačev. Gospodarski razvoj ter možnost zaposlitve v dolinskih središčih sta naglo spraznila kočje ter jih prepustila propadu.

Zelo velike spremembe so nastale tudi na kmetijah, ki so bile prej last trgovcev, advokatov in gostilničarjev. Agrarni interesi, sedanji lastniki so od skupnosti dobili samo kmetijske površine, brez gozdov. V prvem desetletju so se temeljito oprijeli živinoreje in poljedelstva, ki sta jim v tem obdobju še nudili minimalne možnosti za preživljanje. Z naraščanjem življenjskega standarda industrijskega delavca, večjo možnostjo šolanja, pridobivanja kvalifikacij, zaposlitve ter možnostjo pridobivanja stanovanj pa so se razmere bistveno spremenile. Nekdanji agrarni interesi začnejo zapuščati zemljo in se odseljevati. Ta razvoj je ekonomsko in psihološko utemeljen. Ti agrarni interesi so izmed vseh kmetov imeli najslabši ekonomski položaj, na drugi strani pa so bili najmanj navezani na zemljo. S tem, ko so agrarni interesi ob zgornji meji naselitve dobili obdelovalne površine brez gozdov, so bile formirane za današnji čas **n e n o r m a l - n e** gospodarske tvorbe, ki ne nudijo možnosti za obstoj. Agrarni interesi so si kmalu morali iskati dodatne zaposlitve v neagrarnih panogah gospodarstva ali pa pri večjem kmetu kot delavci v gozdovih. Za poljedelstvo jim je primanjkovalo stelje in gnoja, za popravilo in obnovo poslopij pa gradbenega lesa. Le ob najbolj ugodnih letinah so pridelali zadosti hrane za lastne potrebe, največkrat pa so jo morali kupovati. Za preusmeritev k živinoreji pa so obdelovalne površine zaradi skromnih donosov premajhne.

Zaradi naštetih dejstev je cela vrsta agrarnih interesentov zapustila zemljišče, ostali pa so si poiskali dodatno zaposlitev v gozdovih ali drugih panogah neagrarnega gospodarstva. Kmetija pa ji služi kot dodaten vir dohodkov, v večini primerov v pašno košni usmeritvi.

D. RAZVOJ ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ

Pregled razvoja zemljiških kategorij sloni na primerjavi katastrskih podatkov iz leta 1900 in 1962. /x/ Pregled ni točen odraz stvarnega stanja, ker katastrski uradi ne morejo sproti registrirati vseh sprememb ~~pa~~ zaradi preobremenjenosti z delom ali pa zato, ker jih kmetje ne prijavljajo. Kljub temu, da katastrski podatki zaostajajo za dejanskim stanjem, nam vendarle pokažejo osnovne smeri spreminjanja izrabe tal.

1. Krčenje njivskih površin je značilno za celotno področje. Skupno so se na obravnavanem področju skrčile njive za 5 959 ha ali za 22,6%. Največje nazadovanje njivskih površin je v občini

---

x/ Pri primerjavi katastrskih podatkov z leta 1900 in 1962 so pokazale določene razlike pri skupnih površinah. Te razlike so nastale zaradi spremembe državne meje, kيسة številne katastrske občine v občini Ravne na Koroškem, obč. Dravograd in Radlje ter zaradi spreminjanja mej posameznih katastrskih občin v ostalih predelih. Te razlike sem skušal odpraviti na dva načina:

1. Pri občini Ravne na Koroškem, Dravogradu, Radljah, kjer je del posameznih katastrskih občin pripadel Avstriji, sem podatke vskladil tako, da sem za procent odpadlih površin zmanjšal vse zem.kat.
2. Pri občini Maribor Tabor so zaradi spremembe mej katastrskih občin nastale razlike za 325,87 ha, te sem vskladil tako, da sem vse ~~na~~ zemljiške kat.za leto 1900 znižal za 1,65.%.
3. Pri občini Slovenj Gradec je upoštevan manjši predel, ker sta kat.ob.Dolič in Paka obravnavani pri občini Konjice, občina Mislinja pa zmanjšana za 1801, kot je bilo stanje 1900. Skupno je občina Slovenj Gradec zmanjšana za 2 669 ha.
4. Pri delu občine Konjice je pri katastrski občini Hudinja dodano še 1 462 ha gozda, kot je bilo leta 1900.
5. V ostalih predelih so minimalne razlike.

Maribor-Tabor /29,1%/, slede občine Slovenj Gradec /26,9%/, Radlje /24,7%/, Dravograd /23,1%/, Slovenske Konjice /22%/, Slovenska Bistrica /18,5%/, Ravne na Koroškem /17,5%/ in občina Maribor-Tezno /15,9%/. Njivske površine se torej najbolj krčijo v predelih, ki leže v neposredni bližini neagrarnih središč in so v razvoju pred ostalimi ter v višjih predelih, kjer prevlada večja zemljiška posest, ki omogoča naslonitev na gozd. Najmanše nazadovanje pa je v oddaljenih predelih, kjer prevlada manjša zemljiška posest, ki nam v sedanjih razmerah ne nudi možnosti za preusmeritev gospodarstva.

2. Podobno kot njivske površine se v vseh predelih krčijo vinogradi /razen v občini Radlje, kjer pa večina teh vinogradov obstaja samo v katastrskih podatkih, dejansko pa so že močno opuščeni/. Skupno so se vinogradniške površine zmanjšale za 823,37 ha ali 55,9%.

3. Za celotno področje je značilno močno krčenje planin in pašnikov. ker pa je kataster leta 1900 pašnike in planine zajemal v skupno kategorijo, je to nazadovanje verjetno predvsem zaradi krčenja planin in le deloma zaradi pašnega sveta. Skupno sta se navedeni kategoriji zmanjšali za 6 126 ha ali za 29%.

4. V vseh političnih občinah močno naraščajo travniki in sadovnjaki. /Kat.za leto 1900 ne loči travnikov in sadovnjakov, zato sem moral tudi za leto 1962 ti dve kategoriji združiti/. Naraščanje travnih površin je tem večje, čim bliže so predeli večjim industrijskim središčem.

RAZVOJ ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ V ČASU OD 1900 do 1962 (v ha)

Leto	Njive in vrt	Sadovnjak	Travnik	Planine in pašnik	Vinograd	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
1900	3 548	-	3 064	4 632	-	18 352	766	30 362
%	11,4		10,0	15,3		60,5	2,5	100
1962	2 930	187	2 905	2 421		21 016	903	30 362
%	9,5		10,2	8,0		69,3	3,0	100

eto Njive Sadovnjak Travniki Planine Vinograd Gozdovi Ostalo Skupaj

premembe v ha in odstotkih:

ha	-618	+28	-2 211		+2 651	+ 137	-
%	-17,5	+0,9	-47,0		+14,5	+17,9	

Občina Dravograd:

1900	2 234	1 199	1 580	3	5 117	362	10 495
%	21,2	11,3	15,4		48,7	3,4	100
1962	1 727,29	156,30	1272,34	1213,96	0,08	5557,33	567,83 10 495
%	16,4	13,6	11,6		53,0	5,4	100

premembe:

ha	-517,10	-156,30	+73,34	-266,44	-2,92	+440,90	+205,64
%	-23,1	+6,0	-16,8	-	+8,6	+56	

Občina Slovenj Gradec

1900	4 862	3 424	3 736		13381	529	25 932
%	18,7	13,2	14,4		51,6	2,1	100
1962	3 559,62	354,71	3705,15	2347,56	0,17	15370,30	594,35 25 932
%	13,8	16,0	9,0		59,0	2,3	100

premembe:

ha	-1303	354,71	+280,55	-1388,94		+1 989,30	+65,31
%	-26,9	+18,8	-37,2			+ 14,3	+12,5

Občina Radlje ob Dravi:

1900	5 057	2 406	7 032	2	18011	843	33 351
%	15,2	7,3	21,1		54,1	2,3	100
1962	3 806,15	344,67	2412,91	4 878,82	30,28	20820,45	1157,77 33351
%	+11,7	8,0	14,4	0,9	62,0	3,0	100

premembe:

ha	-1 251	+ 344,67	+6,91	-2 153,60	+28,10	+2 809,0 ³	+14,95
%	-24,7	+14,6	-30,6		+15,5	+42,3	

Občina Maribor-Tezno:

1900	2216	1366	1102	321	13997	403	19 405
%	11,4	7,3	5,6	1,6	72,0	2,1	100
1962	1571	542,54	1398,38	887,23	135,98	14203,42	666,45 19 405
%	8,1	10,1	4,6	0,7	73,1	3,4	

premembe:

ha	-645,07	+542,54	+32,38	-215,16	-185,05	+206,42	+263,84
%	-29,1	+2,3	- 19,5	- 57,6	+1,4	+ 65,0	

Leto	Njive	Sadovnj.	Travniki	Planine	Vinogradi	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
Maribor - Tezno:								
1900	1 423		1 141	327	298	3 084	163	6 436
%	22,1		17,7	5,0	4,6	48,0	2,6	100
1962	1 196,04	306,53	1179,43	381,53	119,78	3050,60	202,09	6 436
%	18,6		23,1	6,0	1,8	47,4	3,1	100
Spremembe:								
ha	-226,65	+306,53	38,43	+54,95	-178,83	-33,46	+ 39	-
%	-15,9	* 30		+16	-60	-1	+24	-
Občina Slovenska Bistrica -del								
1900	3882		2884	1215	560	12321	552	21414
%	18,1		13,5	5,7	2,6	57,5	2,6	100
1962	3160,58	751,56	3007,18	1315,09	228,07	12444,73	506,79	21414
%	14,7	3,5	14	6,2	1,1	58,1	2,4 =	-
Spremembe:								
ha	-719,42	751,56	+123,18	+100,09	-331,93	+123,73	-45,21	
%	- 18,5		+30,3	+8,2	-59,2	+1,0	-8,5	
Občina Slovenske Konjice-del								
1900	3114		1780	923	288	10419	372	16896
%	18,4		10,5	5,5	1,7	61,7	2,2	100
1964	2426,26	301,63	2042,97	975,77	134,27	10577,77	455,33	16896
%	14,3		13,8	5,8	0,8	62,6	2,7	
ha	-687,74	+306,63	+244,97	+52,77	- 153,73	+158,77	+83,33	
%	-22		+30,7	+5,9	-53	+1,5	+22,3	
Skupno 1900								
ha	26336		17264	20547	1472	94682	3990	164291
%	16,1		10,5	12,5	0,9	57,6	2,4	100
1962	20376,94	2944,94	17905,35	14420,96	648,63	103040,60	4953,61	164291
%	12,4	1,8	10,9	8,8	0,4	62,7	3	100
Spremembe								
-	5959,06	+3586,39	-6126	-823,37	+8358,60	+963,61		
-	22,6	+20,7	-29,8	-55,9	+8,8	+24,1		

5. V celotnem področju so narasle površine gozdov za 8 358,6 ha ali za 8,8%. Razmere po posameznih občinah pa so dokaj različne. Najmočnejši porast je v občini Radlje /15,5%/, slede Ravne /14,5%/, Slovenj Gradec /14,3%/, Dravograd /8,6%/, medtem ko ostale občine izkazujejo porast gozdnih površin od 1-1,5%,

Politične občine obsegajo poleg gorskega sveta tudi večje ali manjše predele dolin in ravnin, kjer je smer spreminjanja docela docela drugačna, zato nam navedena dejstva ne morejo v celoti ustrezati za prikaz razvoja gorskih področij. Da bi dobili podrobnejšo sliko, sem analiziral razvoj zemljiških kategorij po katastrskih občinah in glede na smer spreminjanj določil naslednje tipe:

I. Pogozdovanje. V to skupino sem uvrstil vse tiste katastrske občine, kjer prevlada smet spreminjanja agrarne pokrajine v gozdarsko področje. Glede na intenzivnost razvoja pa sem ločil tri podskupine:

- P 1. Močno naraščanje gozdov na škodo vseh ostalih površin. Funkcijo travnikov in pašnikov prevzemajo preostale njive.
- P 2. Rast gozdnih površin na škodo planin in pašnikov. Njive se krčijo in spreminjajo v travnike in sadovnjake.
- P 3. Delno naraščanje gozdov, močno naraščanje pašnikov, krčenje vseh ostalih kategorij.

II. Ozelenjevanje. V to skupino sem uvrstil vse tiste katastrske občine, v katerih je v ospredju proces spreminjanja poljedelske pokrajine v živinorejsko področje. Po intenzivnosti razvoja sem ločil tri podskupine:

- O 1. Minimalno naraščanje gozdov ter znatno krčenje njiv v korist travnikov in pašnikov.
- O 2. Močno krčenje orne zemlje v korist travnih površin. Gozdovi brez bistvenih sprememb.
- O 3. Močno krčenje njiv in vinogradov ter deloma gozdov v korist travnih površin.

SMERI SPREMINJANJA IZRABE ZEMLJIŠČ

Občina	R A V N E SLOV. GRADEC		M. ~~TEZNO~~ TABOR		DRAVOGRAD		RADLJE		M. ~~TEZNO~~ TEZNO		KONJICE		BISTRICA		SKUPNO			
	površina v ha	%	P	%	P	%	P	%	P	%	P	%	P	%	P	%		
G1	10663	35,1	7985	30,8	4620	23,8	2954	28,1	20015	60,0	-	-	4211	19,7	50448	30,7		
G2	8241	27,2	8862	34,2	7886	40,6	3595	34,3	8714	26,1	-	-	-	-	37298	22,7		
G3	2621	8,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2621	1,6		
SK G	21525	70,9	16847	65,0	12506	64,4	6549	62,4	28729	86,1	-	-	4211	19,7	90367	55,0		
O1	3875	12,8	7539	29,1	647	3,4	2380	22,7	935	2,8	1324	20,6	2693	15,9	4686	21,9	24079	14,7
O2	3094	10,2	-	-	3690	19,0	752	7,1	1159	3,5	3437	53,4	9050	53,6	3357	15,7	24539	14,9
O3	1270	4,1	773	3,0	2562	13,2	199	1,9	390	1,2	1202	18,7	5153	30,5	8650	40,4	20199	12,3
SK O	8239	27,1	8312	32,1	6899	35,6	3331	31,7	2484	7,5	5963	92,7	16896	16693	78,0	68817	41,9	
A	-	-	-	-	-	-	-	-	227	0,7	473	7,3	-	-	-	700	0,4	
U	598	2,0	773	2,9	-	-	615	5,9	1911	5,7	-	-	-	510	2,3	4407	2,7	
SK.	30362		25932		19405		10495		33351		6436		16896	21414		164291		

III. Področja urbanizacije /U/ zajemajo industrijska središča in neposredno okolico. Za te predele je značilno krčenje vseh zemljiških kategorij v korist zazidalnih površin, sadovnjakov in vrtov.

IV. Področja intenzifikacije /I/ so zelo skromno zastopana. Na celotnem obravnavanem področju sta samo dva primera naraščanja obdelovalnih površin na račun ostalih kategorij.

Na osnovi primerjave katasterskih podatkov lahko za šestdesetletni razvoj ugotovimo, da je smer in intenzivnost spreminjanja izrabe zemljišč odvisna zlasti od:

- naravnih razmer
- velikosti kmetij
- prometnih razmer

Prvi tip pogozdovanja /glej karte: Smeti spreminjanja izrabe zemljišč/ se uveljavlja v vseh predelih, kjer zaradi znatne nadmorske višine, neugodnih reliefnih in mikroklimatskih razmer prevladujejo manj ugodne razmere za kmetijstvo. K temu tipu pripada na obravnavanem ozemlju 50 448 ha, kar je 30,7% vseh površin. V to smer se po posameznih političnih občinah spreminja naslednji delež vseh površin:

Radlje 60%, Ravne na Koroškem 35,1%, Slovenj Gradec 30,8%, Dravograd 28,3%, Maribor-Tabor 23,8% ter Slovenska Bistrica 19,7%. Glede na velikost samostojnih kmetij in na socialno pripadnost neagrarnih lastnikov kmetij pa lahko ločim o dva varianti. Področja, kjer prevladajo slabi prirodni pogoji in velika zemljiška posest /lahko bi ga imenovali koprivski tip/ so se kmetije obdržale ter se preusmerile h gozdarstvu in živinoreji. Značilno je močno krčenje vseh kategorij na račun gozda, funkcije travnikov pa prevzemajo njive. Gospodarska in stanovanjska poslopja so se obdržala in so v večini primerov dobro vzdrževana. Vedno večje pomanjkanje delovne sile nadomeščajo z uvajanjem mehanizacije v gozdno-travne gospodarstvo. V področjih, kjer prevlada manjša zemljiška posest, ki ne dovoljuje naslonitev na gozd /lahko bi ga imenovali veljski tip/ pa so kmetije propadle. Prvotno so se spremenile v puše, danes pa se v večini primerov že dosegle skrajno

stopnjo ekstenzifikacije t.j. stanovanjska in gospodarska poslopja so propadla, pašnike in planine je prerasel gozd, nekdanje njivske površine pa so pašniki. Cela vrsta kmetij pa je že popolnoma pogozdena.

Ostala dva tipa pogozdovanja se uveljavljata na eni strani v oddaljenih področjih, kjer so nekoliko boljše naravne razmere za kmetijstvo in je manjša zemljiška posest, ter v tistih predelih, kjer je proces pogozdovanja bil zelo močan že v prejšnjem stoletju /npr. Ludranski vrh in višji predeli Pohorja/ ter na drugi strani v predelih, kjer prevladajo neugodne razmere za kmetijstvo in leže v neposredni bližini neagrarnih središč. Skupno oba tipa zavzemata 22,7% vseh površin.

Tip ozelenjevanja se uveljavlja v vseh predelih, kjer so ugodnejše razmere za poljedelstvo in prevlada drobnejša zemljiška posest. Prvi tip ozelenjevanja se uveljavlja predvsem v višjih predelih ter skupno zavzema 14% vseh površin. Sprememba vrednosti naravnih razmer je zadala smrtni udarec staremu polikulturnemu poljedelstvu in ga nobeni umetni ukrepi ne morejo več ohraniti. Ti predeli v sedanjih razmerah drobne posesti nimajo pogojev za preusmeritev gospodarskih panog, dvig storilnosti in s tem bistvene izboljšave življenjskega standarda. Drugi in tretji tip ozelenjevanja pa se uveljavlja v ugodnejših naravnih in družbenih razmerah, predvsem v okolici večjih neagrarnih središč in boljših prometnih vezi.

E. Delež obdelovalnih površin na enega aktivnega kmečkega prebivalca

Delež kmetijskih površin na enega kmečkega prebivalca /karta x/ je izdelana na osnovi katastrskih podatkov in popisa prebivalstva iz leta 1961. Sam način prikaza ima določene pomanjkljivosti, kar vrednost podatkov dokaj zmanjšuje. Vse obdelovalne površine so prikazane v od nosu do aktivnega kmečkega prebivalstva. Naglo preslajanje agrarnega prebivalstva v druge poklice pa je povzročilo, da je nastala cela vrsta mešanih gospodarstev in gospodarstev delavcev z dodatnimi dohodki od kmetijstva. Vsa ta mešana in delavska gospodarstva posedujejo zemljo, katero obdelujejo družinski člani

ali pa sami zaposlenci v prostem času, vse obdelovalna površina pa je računana na aktivno kmečko gospodarstvo. Zaradi teh pomanjkljivosti pride največji delež obdelovalnih površin na aktivnega kmečkega prebivalca v naslednjih conah:

1. V neposredni bližini večjih središč neagrarnega gospodarstva, kjer je pretežni del agrarnega prebivalstva, se presloji v neagrarne poklice /primer: Belšak, Poljana, Prevalje, Ravne, Kotlje/.
2. Širše zaledje industrijskih središč, kjer prevladujejo neugodne naravne razmere za poljedelstvo ter se uveljavljata dva činitelja, preslajanje agrarnega prebivalstva v druge poklice ter odseljevanje v industrijska središča./primer: Ludranski vrh, Podpeca, Črna, Javorje, Meža - Takraj, Jazbina, Janževski vrh, Sv. Anton in Primož na Pohorju/.

Širok razpon od 2 do 5 ha obdelovalne zemlje na aktivnega kmečkega prebivalca je najznačilnejši tip za celotno Slovenijo, zlasti pa še za hribovite predele.

V skupino 1-2 ha obdelovalnih površin na aktivnega kmečkega prebivalca spadajo najbolj agrarni predeli, ki so precej oddaljeni od industrijskih središč /npr. Sv. Boštjan, Dravče, ter višji predeli na Kozjaku in Pohorju/.

F. Rast števila prebivalstva v času od 1953 do 1961

Pregledna tabela razvoja prebivalstva nam kaže svojstven odraz procesov agrarnih področij v razvoju prebivalstva. Čeprav nam prikaz po katastrskih občinah ne more v celoti prikazati dejanski razvoj. Pretežni del katastrskih občin obsega področja od dolin do najvišjih vrhov. V nižjih predelih katastrskih občin, ki leže v neposredni bližini industrijskih središč ali ugodnih prometnih vez je razvoj prebivalstva povsem drugačen. V teh predelih število prebivalstva ne nazaduje ali pa celo narašča, saj so to predeli, kjer si delavci grade svoje hiše in odhajajo na delo. V višjih predelih katastrskih občin pa je proces popolnoma drugačen, tu se prebivalstvo naglo odseljuje, marsikje tudi v isto katastrsko občino, v nižje predele. Ugotovitev tega razvoja bi seveda zahtevala nov način

zbiranja statističnih podatkov. Kljub tem pomanjkljivostim pa nam karta razvoja prebivalstva le daje osnovne značilnosti splošnega razvoja ter nam omogoča določitev karakterističnih con.

1. Cona najmočnejše depopulacije se dokaj ujema s področjem pogozdovanja, to je s preusmerjanjem agrarne pokrajine v gozdna področja ter obsega predele, kjer prevladajo najmanj ugodne razmere za poljedelstvo /Koprivna, Bistra, Topla, Podpeca, Uršlja gora, Plat, Veljak, Kozji vrh, Mislino in vrsto kat.občin na Pohorju in Kozjaku/, kjer prevlada večja zemljiška posest. V to skupino zelo močne depopulacije spadajo tudi predeli relativne agrarne prenaseljenosti, z uvajanjem ozelenjevanja.
2. Majmanjše spremembe v razvoju prebivalstva so značilne za predele, ki imajo relativno ugodne razmere za poljedelstvo in prevlada drobna posest /Vič, Gortina, Muta, Šentjanž pri Dravogradu, okolica Slovenj Gradca in Radelj ter za predele, kjer je odseljevanje že v prejšnjih obdobjih bilo zelo močno/, višji predeli na Pohorju.
3. Najmočnejša rast števila prebivalstva je v industrijskih središčih in v neposredni okolici. Pri tem pa ta metoda prikazuje določene anomalije. Močnejša rast prebivalstva je predvsem v nižjih predelih, ploskova metoda kaže rast za celo katastrsko občino, čeprav so drugod dokaj različne tendence. V redko naseljenih predelih /n.pr. Bistra, Ojstrica itd/ lahko trenutna sprememba za nekaj ljudi prikaže večjo rast kot npr. v Ravnah, kjer je porast več sto ljudi.
4. Področja s skromnejšo rastjo prebivalstva so predvsem področja, kjer se na eni strani uveljavlja dnevna migracija, na drugi strani pa v zaostalih gorskih področjih, kjer posestna struktura ne dovoljuje preusmeritve ter prebivalstvo vztraja ob dosedanjem načinu in nizkem življenjskem standardu /Goriški vrh, Pernice, Meža, Onkraj, Brda, Sekovec ter višji predeli Pohorja.

Zaključki

Na osnovi analize splošnih značilnosti razvoja gorskih kmetij lahko ugotovimo naslednja dejstva:

1. Gostota in oblike poselitve v posameznih predelih so odraz skupne vrednosti naravnih razmer v predindustrijskem času, obdobja primitivne agrotehnikе in prevlade polikulturnega poljedelstva.
2. Vzporedno z družbeno ekonomskim razvojem se spreminja vrednost naravnih razmer za agrarno izrabo tal v gorskih predelih in sicer v o b r a t n e m s o r a z m e r j u z razvojem agrotehnikе in dvigom storilnosti v ravninskih predelih. Zaradi tega postaja problem "klasičnih" gorskih kmetij v posameznih deželah tem bolj pereč, čim večjō razvojno stopnjo je ta dežela dosegla.
3. Nenehno prilagajanje gospodarstva gorskih kmetij splošnemu gospodarskemu razvoju, zlasti pa razvoju agrarnega gospodarstva, je po prevladi enega, ali pa zaradi součinkovanja cele vrste dejstev, ustvarilo cene pogozdovanja, ozelēnjevanja in urbanizaciji podvržena področja.
4. Za nas je važno vprašanje, ali so splošne smeri spreminjanja izrabe zemljišča v skladu s sedanjo vrednostjo celotnih razmer in družbenimi interesi v tem gospodarskem prostoru. Za večino primerov moramo odgovoriti negativno. Smeti spreminjanja niso odvisne samo od sedanje vrednosti naravnih razmer v posameznih predelih, temveč predvsem od velikosti kmetij in socialne pripadnosti lastnikov.

Dejstvo, da velikost kmetij po posameznih področjih ni odraz celokupne sedanje vrednosti naravnih in družbenih razmer, temveč vrednosti, ki so veljale v predindustrijskem obdobju, povzroča na eni strani močno socialno diferenciacijo, na drugi strani pa uveljavljanja stihijskih in iz družbenih vidikov škodljivih smeri spreminjanja izrabe zemljišč.

Na kmetijah, ki so prešle v nekmečke roke, je nadaljno smer razvoja določala socialna pripadnost lastnika. Po izvedbi agrarne reforme so se na kmetijskih površinah teh kmetij formirale za te naravne razmere nenormalne gospodarske tvorbe,

ki ne nudijo več možnosti za obstoj še manj pa za nadaljni razvoj.

5. Nadaljni razvoj teh področij kot gospodarskega prostora se lahko usmerja samo na osnovi ponovne valorizacije naravnih in družbenih razmer v konkretnih razmerah, o čemer bomo govorili v drugem delu.

II. del

ANALIZA RAZVOJA GORSKIH KMETIJ
V RAZLIČNIH RAZMERAH

Osnovne značilnosti razvoja gorskih kmetij na Pohorskem Podravju sem skušal prikazati z analizo dveh karakterističnih k.o., ki se po naravnih razmerah in celotnem družbenem razvoju med seboj močno razlikujeta ter nam zaradi tega lahko predstavljata dve skrajnosti v razvoju gorskih kmetij.

V E L J K A

Katastrska občina Veljka pri Dravogradu obsega ozek pas gorskega sveta, od Drave na jugu do zgornje meje naselitve pod Košenjakom. Vzhodna meja poteka po Veljškem potoku, zahodna pa po grebenih Koratovega, Kosovega in Lamprečevega vrha. Veljški potok, ki izvira pod Košenjakom in se 5 km od Dravograda v smeri rečnega toka izliva v Dravo, si je izdolbel ozko in globoko dolinico - Veljški graben. Veljški graben se dokaj enakomerno dviguje, po treh kilometrih pa se nenadoma konča. Tu dobiva Veljški potok s strmih pobočij številne pritoke, del vode pa mu dobavlja studenec kraškega izvora, ki priteka iz "Karbele luknje". Celoten tok Veljškega potoka je tesno povezan z geološko zgradbo področja. Višji predeli katastrske občine leže na manj odpornih paleozojskih kameninah, zato se tu uveljavlja dokaj enakomeren nagib pobočja. V višini 800-850 m pa se vleče pas bolj odpornih paleozojskih apnencev, zato se strmine močno povečajo. Katastrska občina Veljka obsega desno, proti vzhodu nagnjeno pobočje Veljškega grabna. Vzhodna orientacija je bolj izrazita v spodnjem delu dolinice, kjer se uveljavljajo tudi večje strmine, najmanj pa pri kmetu Karbelu, katerega zemljišče leži nad paleozojskimi apnenci ter je zato najbolj položno v katastrski občini. Zaradi vzhodne orientacije v večini predelov katastrske občine nastopi senca v poletnih mesecih že okrog 4. ure, v zimskih pa znatno prej. Zaradi teh posebnosti lahko katastrsko občino Veljko vzamemo kot primer za vsa tista gorska področja, kjer je poselitev, razvoj in propadanje gorskih kmetij pogojeno po absolutni prevladi enega dejstva, t.j. vrednotenju strmine za agrarno izrabo tal v različnih fazah razvoja gorskih področij.

Kljub senčni legi je bil v preteklosti pritegnjen v obdelavo vsak delček zemlje, ki zaradi manjšega nagiba in ostalih talnih razmer dovoljeval najskromnejšo (motično) obdelavo. O tem, kakšne so bile razmere v prejšnjem stoletju, si ne moremo ustvariti celostne podobe, ker se granciskejski kataster nahaja v Avstriji, lahko pa si na osnovi rekonstrukcije iz leta 1900 in po pripovedovanju domačinov ustvarimo vsaj približno sliko za to obdobje.

Razvoj zemljiških kategorij (v ha):

Leto	Njive in vrtovi	Pašniki in plan	Travniki in sadovnjaki	Gozd	Ostalo	Skupaj
Po katastrskih podatkih:						
1900	39	62	24	284	7	416
1962	23	49	32	304	8	416
Dejansko stanje po kartiranju:						
1965	17	45	20	326	8	416
Razlike 1900 - 1965						
v ha	-22	-17	-4	+ 42	+1	-
v %	-56,4	-27,4	-16,6	+14,8	+14,2	-

Statističen pregled razvoja zemljiških kategorij nam pokaže, da se področje naglo pogozduje. V obravnavanem času je 34,4% nekdanjih kmetijskih površin prerasel gozd. Posebno v zadnjih letih pogozdovanje naglo napreduje. Pri kartiranju sem upošteval za pogozdene samo tiste površine, ki so že dejansko posajene z mlajem, ne pa tistih pašnikov, travnikov in njiv, ki so po naravnem n zaraščanju že močno zmanjšane in le delno služijo agrarnemu gospodarstvu. Številna področja pašnikov pri Pečku, Pečovniku in delno Lonhtarju so v celoti porasla z naravnim mlajem ter bi ob opustitvi paše kmalu strnjeno zrasla. Od sedanjih njivskih površin je vključeno v obdelovanje še 72,6% zemljišč, kar je 3,2% celotne površine katastrske občine.

Razvoj posestnega stanja:

Leto	nad 100 ha	60-100 ha	40-60 ha	30-40 ha	20-30 ha	10-20 ha	3-10 ha	0-3 ha	Skup.štev. štev.posest. zemlj	
1890	-	1	1	1	5	-	4	3	13	15
1965	-	1	1	1	1	2	2	2	10	10

x

Število hiš, mlinov in žag:

Leto	Š t e v i l o h i š				mlinov žag	
	skupno	v dobrem stanju	v razpadu	opuščene		
1900	19	-	-	-	8	4
1965	11	6	5	8	4	2

Razvoj posestnih razmer v katastrski občini Veljka je tipičen odraz stalno se večajoče krize agrarnega gospodarstva v strmih predelih, ki ga povzroča uvajanje moderne agrotehnikе. Večina njiv na tem področju je bila primerna za obdelavo v času motičnega poljedelstva. Že uvedba rala je izločila iz obdelovanja vrsto njiv /Fižel, Kogelnik, Rus, Pečovnik/, kjer zaradi velikih strmin ni bilo možno obdelovati zemlje s z vprežno živino. Pa tudi večina ostalih njivskih površin, razen pri Lonhtarju in Karbelu zaradi tankega sloja prsti in številnih vmesnih skal niso primerna za plužno obdelavo. Zato ni slučaj, da se je ralo v teh predelih najdalje ohranilo /v posameznih primerih ga uporabljajo še danes/ ter da je z opuščanjem rala povezan tudi propad določenih kmetij.

Posebnost tega predela je v tem, da je v neugodnih naravnih razmerah /velika strmina in senčna lega/ bila pretežno drobna posest. Zaradi tega je začetna faza preusmerjanje gospodarskih panog na gorskih kmetijah tu imeša svojstven odraz. Z opuščanjem motičnega in ralnega poljedelstva ter z naraščanjem vrednosti lesa so se večje gorske kmetije preusmerjale od živinorejsko-poljedelske h go-

x) Pri razvoju posestnega stanja so upoštevana samo tista zemljišča, katerih lastniki žive v katastrski občini. Pri letu 1900 so odštete od skupne površine tiste gozdne površine, ki so last kmetov iz druge katastrske občine, leta 1965 pa poleg teh površin še zemljišča socialističnega sektorja.

Skupno

416,07

Za razvoj posestnih razmer je torej značilno prehajanje zemlje v roke kmetov iz drugih katastrskih občin /Pečko, Mervič in Peterli/ ter krčenje števila posestnikov in koncentracija posesti v rokah nekdanjih lesnih trgovcev /Kegel, Kogelnik, Osel, Peter/ ter nastanek nenormalnih gospodarskih enot v teh naravnih razmerah /Rus/. Neokrnjeni sta se obdržali samo dve kmetiji, Lonhter kot največja kmetija in Karbel, ki leži v najugodnejših naravnih razmerah.

Vzporedno z opuščanjem motičnega in ralnega poljedelstva in prehajanje samostojnih kmetij v roke neagrarnih lastnikov se naglo manjša tudi število prebivalstva. Leta 1900 je v Veljki živel 131 ljudi, leta 1961 62 in leta 1965 samo 44 ljudi, kar pomeni nazadovanje za 66,4%.

Starostne skupine kmečkega in nekmečkega prebivalstva:

od 0-14 let		14-20 let		20-44 let		44-60 let		nad 60 let		skupno		SK
M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	
Kmečko prebivalstvo												
5	+7=12	-	+ 1=1	5	+4=9	0	+2= 2	2	+2 = 4	12	+16 = 28	
Nekmečko prebivalstvo:												
4	+1= 5	1	+ = 1	2	+4=6	2	+1= 3	1	+0 = 1	10	+ 6 = 16	
Skupno:												
9	+8=17	1	+ 1= 2	7	+8=15	2	+3=5	3	+2 = 5	22	+22 = 44	

Od kmetijstva, kot glavne gospodarske panoge, se preživlja 28 ljudi ali 63,6% celotnega prebivalstva. V starostnih skupinah od 14 do 60 let je 5 moških in 7 žensk, skupno 12 prebivalcev ali 42,8%. Delež aktivnega in vzdrževanega kmečkega prebivalstva je v tem področju praktično težko določiti. V delo so vključeni vsi, otroci od 6 leta naprej pasejo, starejši otroci pa v dopoldanskem ali popoldanskem času, odvisno od menjave pouka v šoli, poleti celi dan pomagajo pri delu na polju, v hlevu in pri gospodinjstvu. Starostna skupina od 14 do 20 let je zelo skromno zastopana, ker se mladina po končani šolski obveznosti odseljuje ter se zaposluje kot nekvalificirana delovna sila. Kulturno prosvetne razmere so skrajno

nezadovoljive. Prebivalci, stari nad 14 let imajo naslednjo šolsko izobrazbo: 2 ali 7,5 % osemletko, 5 ali 18,5 % od 4 do 8 razredov, 15 ali 55% 4 razrede osnovne šole, 5 ali 18,5 % pa jih je popolnoma nepismenih. Z zgornjega dela KO hodijo v šolo na Ojstrico, kije od najbližjih kmetov oddaljena 1 uro, od najbolj oddaljenih pa 2 uri. Iz spodnjega dela k.o. pa hodijo v šolo na Vrata, ki so oddaljena 1 uro. Oddaljenost, zlasti pa slaba pot v zimskem času ter preobremenjenost otrok s kmečkim delom so glavni razlogi za slabe učne uspehe in nizko izobrazbeno raven prebivalstva. Pa tudi tisti otroci, ki jim starši omogočijo redno obiskovanje šole so močno zapostavljeni v primerjavi z otroki v dolini. Šole so dvorazrednice, kjer poučujejo predvsem mlajši učitelji, ki zaradi kombiniranega pouka in pomanjkljive strokovne usposobljenosti ne morejo posredovati učencem toliko znanja, da bi lahko po končani "osemletki" nadaljevali šolanje. Problem šolanja mladine skušajo reševati tako, da naj bi otroci višjih razredov obiskovali popolno osemletko šole v Dravogradu, kar pa je zaradi oddaljenosti nemogoče, saj rabi otrok ob ugodnih vremenskih razmerah v eno smer več kot dve uri in pol. Zaradi tega je zamisel o enotni obvezni osemletni osnovni šoli v teh gorskih predelih ostala samo zamisel, otroci so zapostavljeni ter zaradi tega nimajo možnosti nadaljevati šolanja in si pridobivati kvalifikacijo. Po končani šoli se zaposlujejo kot nekvalificirani delavci ali pa kot gospodinjske pomočnice.

Posledice te odmaknjenosti so, da je večina prebivalstva polpismena ali nepismena, zaverovana v tradicije in misticizem brez vsakega stika s sodobnim kulturnim in političnim življenjem in pridobitev sodobne tehnike. Navedena dejstva, nestrokovni posegi, pomanjkanje vsake koncepcije lokalnih gospodarskih činiteljev o ekonomskem razvoju teh področij so pri mladini povzročili razočaranje, ki se odraža v odseljevanju, pri starejši generaciji pa nezaupanje in vztrajanje pri starih načinih gospodarjenja.

Za poljedelstvo je značilna polikulturna usmeritev. Zaradi naglega manjšanja števila prebivalstva so v zadnjih dveh desetletjih opustili tiste kulture, ki zahtevajo največ dela /lan, mak, riček in proso/ v zadnjih letih pa močno opuščajo tudi okopavine. Od skupno 17 ha njiv je bilo leta 1965 posejanih s prehrabnenimi in krmnimi rastlinami še 13,35 ha. Izmed prehrabnenih rastlin zavzemata največji

delež rž in krompir, vse ostale kulture so malo pomembne. Produkcija prehrabnih raslin zavzema 28,7% celotne rastlinske produkcije.

Rastlinska produkcija kmetijskih površin v
katastrski občini Veljaka

Kultura	Površ. v ha	Donos v q	Pridelek v q	ŽE	Produk- v ŽE	% po kult.	% rast. pro- dukciji
I. Prehrabne kulture:							
skupno	10,4	-	-	-	164,59	100,0	28,7
Pšenica	1	12,3	12,3	1	12,3	8	
rž	5,2	14,2	73,8	1	73,8	44	
krompir	3,0	85,0	255,0	0,25	63,75	39	
zelje	0,3	130,0	39,0	0,15	5,85	4	
ost.zel.	0,1	107,0	10,7	0,30	3,21	2,0	
sadje	0,8	20,7	16,2	0,40	5,68	3,0	
II. Krmne rastline							
skupno	72,40	-	-	-	407,7	100,0	71,3
oves	1,95	141,0	27,3	1,	27,3	6,7	
ječmen	0,35	11,0	3,8	1	3,8	1,0	
pesa, kor.	0,40	150,0	60,0	0,1	6,1	1,5	
detelja	0,30	40,3	12,0	0,5	6,0	1,5	
ost.rast.	0,75	44,0	33,0	0,4	13,2	3,2	
travniki	20,80	26,0	540,8	0,4	216,3	53,0	
pašniki	45,0	10,0	450,0	0,3	135,0	33,1	
skupno	82,8	-	-	-	572,29		100,0

/Opomba: skupna površina je pri tem prikazu za 0,80 ha večja od stvarne, ker sem sadovnjake računal pri površini prehrabnih kultur in pri travnikih./

Struktura živine v katastrski občini Veljka

Vrsta živine	Štev. živine	Živino-rejska enota	skupaj GNŽ	% GNŽ po vrsti živine	štev. živine	štev. živine	štev. GNŽ na ha p. preb.	štev. GNŽ na kmeč. preb.	štev. GNŽ na aktiv. kmeč. preb.
1. Konji	4	1,3	5,2	8,7			0,063		
2. Govedo	47		38,5	66,0			0,469		
teleta do 6 mes.	6	0,15	0,9						
junčci in junice	16	0,7	11,2						
krave	18	1,0	18,0						
biki	-	-	-						
voli	7	1,2	8,4						
3. drobnica	65		3,28	5,5			0,040		
ovce	64	0,05	3,2						
koze	1	0,08	0,08						
4. svinje	39		9,76	17,2			0,119		
do 5 mes	7	0,03	0,21						
prašiči	1	0,25	0,25						
svinje	31	0,30	9,30						
5. perutnina	102		1,53	2,6			0,019	(0,019)	
kokoši	102	0,015	1,53						
Skupno			58,27	100			0,710	2,081	4,855

Izmed žitaric, namenjenih krmi, je na prvem mestu oves /6,7%, vse druge okopavine so malo pomembne. Ogromno večino produkcije krmnih rastlin /86,1%/ dajejo nenegovani travniki in pašniki. Skupno znaša rastlinska produkcija 572,29 ŽE. Povpreček pri prehrabnih rastlinah je 15,63 ŽE, pri krmnih 5,64 ŽE in skupno 6,9 ŽE na ha. Na kmečkega prebivalca pride skupno 20,4 ŽE, od tega pri prehrabnih rastlinah 5,9 ŽE in pri krmnih

14,5 ŽE. Na aktivnega kmečkega prebivalca pa 47,7 ŽE.

Skupna rastlinska produkcija na ha je nekoliko višja kot v Koprivni (sorodne naravne razmere, toda velika zemljiška posest), kjer znaša 3,2 ŽE, v primerjavi na kmečkega prebivalca pa je znatno nižja, saj v Koprivni se znaša 61,1 ŽE. Ti podatki nam povedo, da kmetje ne pridelajo zadosti hrane niti za lastne potrebe in morajo tudi osnovna živila kupovati.

Živinoreja je ekstenzivna, primanjkuje solidne krmne baze. Poleti se živina preživlja na skromnih pašnikih, pozimi pa jo krmijo s slamo in senom /mešanica 50:50/. Na ha kmetijske površine goje 0,710 GNŽ, kar je za te skromne naravne razmere in negovane travniške površine znatno preveč. Prirast živine je zelo skromen in znaša pri govedu povprečno 150 kg na leto. Na aktivnega kmečkega prebivalca goje 4,855 GNŽ, kar je znatno več kot v sličnih naravnih razmerah v Avstriji /Koralpe in Svinjska planina/, kjer se giblje povpreček /glede na različno velikost posesti/ od 3,3 do 4,5 GNŽ. Ti podatki nam na eni strani dokazujejo, da je živinoreja v Veljki skrajno ekstenzivna, na drugi strani velike napore prebivalcev na gorskih kmetijah, ki morajo zaradi pomanjkanja osnovne mehanizacije vlagati mnogo več truda, kot kmetje v Avstriji, ki so pri tem na boljšem.

Povprečni podatki pa nam ne morejo prikazati notranje diferenciacije, ki pa je zelo izrazita. Če primerjamo strukturo in število GNŽ pri največjem kmetu Lonhtarju in pri agrarni kmetiji Rusu, opazimo velike razlike. Pri Lonhtarju gojijo na ha kmetijske površine 0,945 GNŽ, na kmečkega prebivalca 2,810 GNŽ ter na aktivnega kmečkega prebivalca 8,430 GNŽ / za celo delovno moč je pri tem šteta tudi gospodinja, edina ženska pri hiši, mati štirih šoloobveznih otrok/. Pri Rusu pa goje na ha kmetijske površine 0,781 GNŽ, na kmečkega prebivalca pa 1,56 GNŽ in na aktivnega kmečkega prebivalca 2,6 GNŽ.

Te razlike pa še močno povečuje dejstvo, da ima prva kmetija precej gozda /55 ha/ in znatne dohodka od tega, druga pa kot agrarna kmetija nima gozdnih površin. Pri produkciji prehrabnih kultur ni bistvenih razlik, nobena kmetija ne pridelava

Struktura živine pri kmetu Lonhterju in pri agrarni kmetiji
Rusu

vrsta živine	živino- rejska enota	Lonhtar			Rus		
		Stev. žinive	Skupaj GNŽ	Stev. GNŽ na ha	Stev. Živine	Skupaj GNŽ	Stev. GNŽ na ha
Konji							
konji	1,3	2	2,6	0,144	-	-	-
Govedo		15	11,6	0,611	6	5,8	0,580
teleta do 5 mes.	0,15	4	0,60	-	-	-	-
junci							
junice	0,7	4	2,80		2	1,40	
krave	1,0	4	4,0		2	2,0	
voli	1,2	3	3,6		2,	2,4	
I. Drobnica		29	1,45	0,080	7	0,35	0,035
ovce	0,05	29	1,45		7	0,35	
Svinje		9	1,57	0,087	5	1,50	0,150
do 5 mes.	0,03	4	0,12		-	-	
prašiči	0,25	1	0,25		-	-	
svinje	0,30	4	1,20		5	1,5	
Perutnina		16	0,24	0,013	11	0,16	0,016
kokoši	0,015	16	0,24		11	0,16	
Skupno			16,86	0,945		7,81	0,781

/Opomba: Pri Lonhtarju so upoštevana tudi zemljišča, ki jih ima
v drugi k.o./

zadosti žita za kruh, za ostale potrebe pa morajo moko kupovati.

Navedena dejstva nam dokazujejo, da lo ha kmetijskih površin

brez gozda v teh naravnih razmerah ne daje več realne osnove za preživljanje družine, zato si morajo iskati dodatnega dohodka z občasnim delom v gozdu. Ker nimajo lastnega gozda ne morejo obnovljati gospodarska in stanovanjska poslopja, zato so ta v zelo slabem stanju. Prebivalci ne vidijo več možnosti, da bi se preživljali na kmetiji, zato žele čim bolj izkoristiti vse možnosti za pridobitev finančnih sredstev, potem pa posestvo prodati sosedu za pašnik. /Odras tega je golosek na nekdanjem pašniku, ki iz družbenih vidikov v nobenem primeru ne more biti koristen, finančna sredstva, pridobljena iz prodanega lesa pa bodo omogočila kmečki družini nakup manjše kmetije ali koč v dolini/.

Realne možnosti za nadaljni razvoj imata v katastrski občini Veljka samo dve kmetiji, Lonhtar in Karbel. Lonhtarjeva kmetija obsega 13 ha kmetijskih površin in 55 ha gozdov. Velika gozdna posest in relativno ugodne reliefne in talne razmere kmetijskih površin so omogočile, da se je kmetija obdržala. K temu pa je nemalo prispevalo dejstvo, da sta obe sosednji kmetiji propadli, t.j. Pečovnik v Veljki in Potočnik v Kozjeh vrhu. Večino kmetijskih površin kmetije Potočnik je Lonhtar kupil in jih priključil svoji kmetiji, kmetijske površine pri Pečovniku pa mu služijo za pašnik. Lonhtar dejansko poseduje 18 ha kmetijskih površin in 55 ha gozdov, kar mu tudi ob sedanjih vrednostih teh zemljišč daje možnosti za preživljanje in modernizacijo načina proizvodnje. Vredno večje pomanjkanje delovne sile skuša nadomestiti z uvajanjem mehanizacije v gozdno in poljedelsko gospodarstvo / motorna žaga, kosilnica, bencinski in elektromotor, miniatura centrala/. Karbelova kmetija je dokaj manjša / 21 ha gozdov in 10 ha kmetijskih površin / toda obsega reliefno in mikroklimatsko najugodnejše predele v k.o. Veljki, kar je omogočilo, da se je kmetija obdržala. V sedanji fazi razvoja pa prihaja v vedno večjo krizo. Manjša posest jim ne daje možnosti uvajanja intenzivnejših oblik izrabe zemljišča, zato prevlada polikulturno poljedelstvo, ki komaj producira za domače potrebe. Skromni dohodki od gozda in živinoreje ne nudijo možnosti za obnavljanje gospodarskih poslopij in modernizacijo proizvodnje, zato uporabljajo skrajno primitivno orodje / cepi, ralo/

Obramova kmetija je po vojni postala samostojna, toda zaradi slabih naravnih razmer (velika strmina, tanek sloj prsti, slabe mikroklimatske razmere) in manjše posesti (15 ha gozdov in 7 ha kmetijskih površin, od tega samo 1,3 ha njiv) nima realnih možnosti za nadaljnji razvoj.

Z a k l j u č k i

Po podrobni analizi razvoja posestnega stanja, spreminjanja izrabe zemljišč in prikaza sedanjega stanja agrarnega gospodarstva lahko v k.o. Veljka ugotovimo naslednja dejstva:

- 1/. Razvoj izrabe zemljišča je na splošno v skladu s spreminjanjem vrednosti naravnih razmer za agrarno izrabo tal, v podrobnostih pa je ~~p~~ močno odvisen od socialne pripadnosti lastnika.
- 2/. Propadanje samostojnih kmetij v teh neugodnih naravnih razmerah je nujna posledica splošnega napredka agrarnega gospodarstva. Uvajanje pluga v zložnejše predele je povzročilo propad relativno majhnih kmetij v strmih legah. (Pečko, Kogelnik, Peterli, Kegel, Mervič in Črnoglava puša, Rus, Pečovnik in Obram). Uvajanje ekstenzivnejših oblik s preusmerjanjem k živinoreji pa resno ogroža nadaljnji razvoj ponovno osamosvojenih gospodarstev (Obram, Rus).
- 3/. Propadanje samostojnih kmetij je močno povečalo socialno diferenciacijo. Na eni strani so nastale agrarne kmetije brez gozda, ki je kot samostojna agrarna enota nujno obsojena na propad, na drugi strani pa se je s pridruževanjem sosednjih kmetij močno povečala ekonomska moč večjih kmetij.

G O L A V A B U K A

Katastrska občina Golavabuka leži na zahodnem pobočju Pohorja ter obsega ozek pas sveta od reke Mislinje do zgornje meje naselitve na Pohorju. Manjši del k.o. leži v dolini, večji pa v gorskem svetu. Na paleozoični in kvartarni podlagi se je razvil svet ^{reliefnim} blagih oblik, ki nudi dokaj ugodne pogoje za kmetijstvo. Ugodnim ~~talnim~~ razmeram se pridružujejo ugodne talne in mikroklimatske razmere, zato je to področje nasplošno gosto naseljeno. Vse te značilnosti omogočajo, da Golavabuko vzamemo kot primer

za področja, kjer so relativno ugodne razmere za kmetijsko izrabo tal.

Svojstvena lega k.o. povzroča velike razlike v gostoti poselitve. Spodnji del občine je zelo gosto naseljen, pretežno z majhnimi samotnimi kmetijami, v ravninskem delu je manjše strnjeno naselje Tomaška vas, v zgornjem delu pa je poselitev redka in kmetije zelo velike.

Posestne razmere leta 1826

Velikost posesti v ha	Število posestev štev. %	Površina, ki jih posedujejo pos.kat v ha	v %
Nekmetje			
0-3	13 22	16,60	1,7
Kmetje			
3 -5	3 6,5	12,50	1,3
5 -8	11 23,9	71,80	7,6
8-10	2 4,3	18,74	1,9
10-20	12 26,1	163,36	17,4
20-30	7 15,2	167,31	17,7
30-40	5 10,9	140,11	14,9
40-60	4 8,7	191,41	20,3
60-100	1 2,2	74,66	7,9
100-	1 2,2	103,62	11,0
Skupno kmetje	46 78,0	943,51	98,3
Skupno	59 100,00	960,11	100

Posestne razmere leta 1964

Velikost posesti v ha		Štev. posestev		Površine, ki jih posedu- jejo posamezne kategor. v ha	
-		štev.	%	%	
Nekmetje:	0-3	49	43,7	44,71	5,1
Kmetje:	3-5	9	14,3	36,51	4,4
	5-8	16	25,4	106,31	12,8
	8-10	7	11,1	60,51	7,2
	10-20	21	33,3	294,75	35,5
	20-30	6	9,5	144,55	17,4
	30-40	1	1,6	36,29	4,5
~~skupno~~	2	2			
	40-60	2	3,2	88,07	10,6
	60-100	1	1,6	62,76	7,6
Kmetje skupno		63	56,3	829,75	94,9
Skupno privat.sektor		112	100	874,46	89,1
soc.sektor				106,65	10,9
skupno				981,11	100,00

Za katastrsko občino Golavabuka je značilna močna drobitev posesti. V obravnavanem obdobju se je skupno število posestnikov povečalo za 90%, število kmetij za 37%, število nekmečkih posestnikov pa za 208%. Povprečna velikost posesti se je zmanjšala od 16,2 ha na 7,8 ha. Povprečna velikost kmetij pa od 20,4 ha na 13,1 ha ter povprečna velikost nekmečkih posesti od 1,2 ha na 0,9 ha. Delitev kmetij in drobitev nekmečke posesti se naglo uveljavlja že med obema vojnama, zlasti pa po osvoboditvi, ko je ravninski del katastrske občine zajela nagla urbanizacija. Razvoj zemljiških kategorij

Leto	Njive in vrtovi	travniki in sadovnjaki	in pašniki in gozdovi	ostalo skupaj		
1926	183	156	337	284	21	981
1965	157	185	86	527	26	981
Razl. v ha-	-26	+29	-251	+243	+5	-
v %	-14,2	+18	- 74	+ 85	+24	-

Statistični podatki o razvoju zemljiških kategorij nam dokazujejo, da je v višjih predelih k.o. v p ospredju proces pogozdovanja, v nižjih področjih pa se uveljavlja ozelenjevanje. Nadmorska višina in različne mikroklimatske razmere so povzročile izrazito zonalnost v spreminjanju zemljiških kategorij.

Dobri indikator teh sprememb je razvoj prebivalstva. Od leta 1869 do leta 1900 se število prebivalstva poveča od 467 na 494. Od takrat naprej pa polagoma nazaduje ter se do leta 1961 zniža na 385 ljudi, od teh je živel v naselju Tomaška vas 91 ljudi, v ostalem t.j. hribovitem delu k.o. pa 294 ljudi. Po podatkih iz popisa prebivalstva leta 1961 je v Golavabuki živel od kmetijstva 231 ljudi ali 60% celotnega prebivalstva. Od teh je bilo aktivnih kmečkih prebivalcev 144 ali 62,3%.

Po podatkih iz ankete /september 1965/ je v Golavabuki /brez Tomaške vasi/ živel skupno 274 prebivalcev, od teh se je preživljalo s kmetijstvom 182 ali 66% celotnega prebivalstva.

Kmečko prebivalstvo po starostnih skupinah:

do 15 let		15-20 let		20-44 let		44-60 let		nad 60 let		skupno							
m.	ž. sk.	m.	ž. sk.	m.	ž. sk.	m.	ž. sk.	m.	ž. sk.	m.	ž. sk.						
32	28	60	14	13	27	18	20	38	14	21	35	13	9	22	91	91	182

Od celotnega kmečkega prebivalstva je bilo zaposlenih na domačem gospodarstvu 77 ali 42,3%. Izven kmetijstva je aktivno zaposlenih 33 ljudi. Če štejemo mladoletnike, šolarje, dijake, ostarele in invalide ter redno zaposlene ljudi izven kmetijstva kot delno zaposlene /40%/ v agrarnem gospodarstvu, potem lahko rečemo, da dela v kmetijstvu 155 polno zaposlenih ljudi. Na enega polno zaposlenega človeka odpade 2,29 ha kmetijskih površin ali 1,9 ha obdelovalnih površin in še 2,45 ha gozdov. Šestnajst gospodarstev je takih, kjer nimajo niti enega za delo sposobnega človeka. Od teh je 10 gospodarstev v velikosti od 1-3 ha, 3 od 3-5 ha in 3 v velikosti od 3-8 ha. Brez mladoletnikov je 23 gospodarstev, od teh 6 v velikosti do 3 ha, 2 od 3-5 ha, 9 od 5-8 ha, 3 od 8-10 ha in 3 nad 10 ha.

Klasifikacija družin na posestvih domačinov v k.o. Golavabuki:

	Velikost posesti v ha										
	nad 100	60-100	40-60	30-40	20-30	10-20	8-10	5-8	3-5	0-3	sk.
Čista kmečka gospodarstva:	-	1	1	1	4	14	3	6	1	3	34
Kmetje z večjimi dohodki od neagrarnih panog gosp.:	-	-	-	-	2	3	3	3	2	3	16
Gospodarstva delavcev z dodatnimi dohodki od kmetijstva:	-	-	-	-	-	1	-	1	1	17	23

Statistični podatki nam dokazujejo, da kljub relativno ugodnim razmeram za agrarno izrabo tal naglo napreduje deagrarnizacija, odseljevanje in preslajanje prebivalstva v druga poklice. Cena dnevne delovne migracije sega dokaj visoko, do 1 1/2 ure oddaljenosti od glavne ceste. Številna gospodarstva brez dela zmožnih ljudi in brez naslednikov in to zlasti na manjših kmetijah, nam dokazujejo, da je kljub relativno ugodnim naravnim razmeram sedanja velikost kmetij ne nudi več možnosti za dostojno preživljanje in da bodo v bližnji prihodnosti prazne.

Poljedelska produkcija je namenjena predvsem domačim potrebam. V nižjih predelih sta najvažnejši kulturi pšenica in krompir, v višjih predelih pa se namesto pšenice vedno bolj uveljavlja rž. Povsod močno opuščajo kulture, ki rabijo več delovne sile. Pri najvišjih kmetijah /npr. pri Turičniku/ pa opuščajo tudi žitarice in se preusmerjajo k travnemu gospodarstvu.

Pri živinoreji je najpomembnejša govedoreja, ki je v nižjih predelih usmerjena v mlečno, v višjih predelih pa v mesno smer. Po dograditvi kamionske ceste konjereja naglo nazaduje, narašča

pa pomen volov kot delovne živine na domačem gospodarstvu.

Glede na sedanjo vrednost naravnih razmer nudi Golavabuka dokaj ugodne možnosti za nadaljnji razvoj agrarnega gospodarstva. Po podatkih, ki so jih zbrali agronomski in gozdarski strokovnjaki iz Slovenj Gradca, je možno delno ali v celoti s traktorjem obdelovati polovico vseh posestev.

/Po teh kriterijih je prikazana možnost obdelave na karti Golavabuke. V stvarno vrednost podatkov lahko nekoliko dvomimo, ker so navedeni strokovnjaki kot kriterij za možnost obdelave vzeli dostop do zemljišča, ne razmere na obdelovalnih površinah. Zaradi tega bodo dejanske možnosti uporabe lahke mehanizacije verjetno precej večje, kot jih prikazuje karta/.

Z a k l j u č k i

- 1./ Razvoj izrabe zemljišča je v skladu s spreminjanjem vrednosti naravnih razmer glede na nadmorsko višino.
- 2./ Relativno ugodne naravne razmere za agrarno izrabo tal so v preteklosti omogočale močno drobitev kmetij na agrarni osnovi. S splošnim dvigom življenjskega standarda in vedno večjimi potrebami pa te kmetije ne dajejo več možnosti za preživljanje družine, zato na njih gospodarijo mešane in delavske družine ali pa ostareli kmetje brez naslednikov. Obstaja problem nadaljnjega gospodarjenja na teh površinah.
- 3./ Večje kmetije, zlasti v višjih in predelih naglo opuščajo poljedelstvo ter se usmerjajo k travnemu in gozdnemu gospodarstvu.

III.

ANALIZA RAZMER NA PODROČJU KOŠENJAKA IN NEKATERA IZHODIŠČA
ZA USMERJANJE NADALJNJEGA RAZVOJA

ANALIZA RAZMER PRI ZASEBNIH KMEČKIH GOSPODARSTVIH NA PODROČJU KOŠENJAKA IN MOŽNOSTI ZA NADALJNI RAZVOJ

U v o d

V prvem in drugem delu smo spoznali, da je razvoj izrabe zemljišča na gorskih kmetijah v večini primerov stihijski ter ni v skladu s splošnimi družbenimi interesi v tem gospodarskem prostoru. Nadaljnji razvoj izrabe tal ne sme biti odvisen samo od negativnih posledic socialno posestnega razvoja v preteklosti pač pa od sedanje in perspektivne v r e d n o s t i n a r a v n i h r a z m e r . Na osnovi potencialnih možnosti posameznega predela je treba jasno ločiti tista področja, kjer naravne razmere še omogočajo razne oblike agrarne izrabe tal od onih, ki teh možnosti ne nudijo več. Le z jasnim prostorskim načrtom bomo lahko usmerjali nadaljnjo izrabo tal na še obstoječih kmetijah ter pravilno preusmerjali opuščene kmetije, ki jih bo vsak dan več. Za prostorsko načrtovanje pa je potrebno podrobno poznavanje naravnih in družbenih razmer na določenem področju, v kolikor ni nadaljnji razvoj pogojen po absolutni prevladi posameznih činiteljev.

Namen analize gospodarskih razmer na zasebnih kmečkih gospodarstvih na področju Košenjaka je nakazati nekatere elemente, ki so nujno potrebni kmetijskim, gozdarskim in drugim strokovnjakom za razmejitev področij in določevanje interesnih con za posamezne gospodarske panoge.

O m e j i t e v p o d r o č j a .

Južno pobočje Košenjaka obsega strm gorski svet na levem bregu Drave, od državne meje na Viču pri Dravogradu do stare deželne meje med Koroško in Štajersko. Na tem področju leže katastrske občine Vič, Goriški vrh, Ojstrica, Sv.Duh, Veljka, Kozji vrh in Vrata. Vse katastrske občine, razen Viča, ki obsega pretežno dolinski svet, segajo od dna doline do najvišjih p delov Košenjaka. Številni potoki /Šentlovrenški, Ojstriški, Boštjanski in Veljški/, ki izvirajo tik pod vrhom Košenjaka, so si vrezali globoke grape, in s tem močno razčlenili pobočja. Grape in vmesni hrbti močno

otežkočajo prečno povezavo, marsikje pa jo decela onemogočajo. Zaradi tega se na južnem pobočju Košenjaka jasno ločijo tri enote: prva je Goriški vrh, druga Ojstrica in Sv.Duh in tretja Veljka, Kozji vrh in Vrata. Vsaka izmed teh enot je s slabo gorsko potjo povezana z Dravogradom ali z avtomobilsko cesto ob Dravi. Vmesne povezave obstajajo samo v zgornjem delu katastrskih občin.

N a r a v n e r a z m e r e

Staro gorsko gmoto Košenjaka v pretežni meri sestavljajo predkambrijske, bržkone metamorfne kamenine, med katerimi prevladujejo blesniški skrilavci in gnajsi. V dveh pasovih pa se vlečejo vmesni vložki paleozojskih apnencev. Prvi pas poteka v višini 450-500 m.nm, drugi pa v višini 600 - 950 m nm. Na teh centralno-alpskih kristalinskih in metamorfnih kameninah se je razvil močno razgiban svet globač, grap in slemen, ki se od vrha Košenjaka pahljačasto širijo proti Dravi. Kljub temu, da na splošno prevladujejo precejšnje strmine, moramo poudariti, da so najstrmejši predeli v pasu paleozojskih apnencev, nad njimi pa so police nekoliko zložnejšega sveta.

Za elemente podnebnih razmer s tega področja nimamo mnenj in točnih podatkov. Na osnovi fenoloških opazovanj in po pripovedovanju domačinov pa lahko ugotovimo osnovne značilnosti. Padavin je v vseh predelih precej, izdatnost teh pa je močno odvisna od ekspozicije in nagnjenosti pobočij ter talnih razmer. Prevelika moča ovira rast kulturnih rastlin samo v k.o.Veljki, ki se odlikuje po izraziti senčni legi, v vseh ostalih predelih pa povzroča večjo nevarnost suša, zlasti pa pri kmetijah, ki leže na vrhu slemen. Temperaturne razmere omogočajo na prisojnih predelih gojitev manj zahtevnih vrst sadnega drevja /lesnike, bobovec/ do 1.100 m nm in raznih žitaric /rž, pšenica, proso, ječmen, oves, itd./ do 1.200 m nm. Zgornja meja koruze je na prisojnih področjih v Kozjem vrhu 800 m nm, v Sv.Duhu 900 m nm, na Goriškem vrhu 800 m nm in v senčnih področjih Veljke v višini 600 m nm. Žetev žitaric, ki so jih istočasno sejali se na vsakih 100 m višinske razlike zakasni od 4-8 dni. Pa tudi v enakih nadmorskih višinah

so zaradi prisojnosti in osojnosti ter različnih talnih razmer precejšnje razlike. /Npr. pri kmetu Pečovniku v Veljki, ki leži v izraziti senčni legi, so želi osem dni pozneje kot pri Moriju v Kozjem vrhu, ki leži na prisojni strani, čeprav sta obe kmetiji v enaki nadmorski višini/.

Splošne značilnosti naravnih razmer in ugotavljanja povprečnih vrednot nam ne nudi realne osnove za kakršno koli konkretno prostorsko načrtovanje. Naravne razmere /zlasti reliefne, talne, mikroklimatske/ se v gorskem svetu spreminjajo na zelo majhne razdalje, zato mora spoznati vrednost teh razmer za agrarno izrabo tal v konkretnem prostoru ter na osnovi tega pregleda razmejiti področja. Za osnovno razmejitev moramo kot merila izbrati tiste naravne činitelje, ki so v določenem predelu toliko v ospredju, da absolutno določajo nadaljnji razvoj. Na področju Košenjaka je ves nadaljnji razvoj izrabe tal odvisen od nagiba zemljišč in velikosti strnjjenih površin.

N a g i b z e m l j i š č a

Pri agrarni izrabi tal dobiva nagib zemljišča vedno večji pomen. Uvajanje novega naprednejšega poljedelskega orodja /ralo, lesen in železen plug/ je vedno povzročilo, da so se iz obdelovanja izločale tiste površine, na katerih zaradi prevelike strmine tega orodja niso mogli uporabljati. Uvajanje mehanizacije pa bo povzročilo velike, lahko bi rekli revolucionarne spremembe. Čeprav nimamo dosti lastnih izkušenj pri uporabi lahke mehanizacije na gorskih kmetijah in zaradi tega ne moremo postavljati jasnih kriterijev, lahko na osnovi izkušenj v sosednjih državah, ugotovimo, da za orno poljedelstvo niso več primerna zemljišča, ki imajo nagib nad 20%. Strojna obdelava takih zemljišč za proizvodnjo žitaric ekonomsko ni več utemeljena. Ker so na področju Košenjaka njive pod 20% nagiba samo izjemen pojav in še na teh neugodne talne razmere /plitev sloj prsti, vmesne skale/ marsikje onemogočajo strojno oranje, sem pri prikazu možnosti strojne obdelave upošteval predvsem uporabo lahke mehanizacije za travno gospodarstvo /lahke kosilnice, stroje za pomoč pri spravilu in sušenju sena, raztrosilce gnojil itd./ Glej karto: Košenjak, nekateri elementi za go-

spodarsko karto gorskih kmetij/.

N a č i n k l a s i f i k a c i j e

Nagib zemljišča se na področju Košenjaka zelo naglo menja, zaradi tega bi karta, ki bi prikazovala vse podrobnosti, bila nepregledna in ne bi služila svojemu namenu. Zato sem kot kriterij za klasifikacijo kmetijskih površin pri posameznem kmetu vzel p r e v l a d u j o č nagib njiv in travnikov in na osnovi tega razdelil kmetijske površine v naslednje kategorije:

1. Kmetijske površine, kjer je nad 70% zemljišč možno obdelati z lahкими stroji, sem uvrstil v kategorijo - možna strojna obdelava v celoti
2. Kmetijske površine, kjer je od 30-70 % zemljišč možno obdelovati z lahкими stroji, sem uvrstil v skupino - delna možna strojna obdelava.
3. Kmetijske površine, kjer s stroji ni možno obdelati več kot 30% površin , sem uvrstil v skupini - ni možna strojna obdelava.

V prvo skupino, razen dolinskih predelov na Viču, v Dravogradu, v Boštanju in na Vratih spadajo samo 3 kmetije, kar je 2,3% od skupnega števila kmetij. Druga skupina zavzema največje število kmetij /64 ali 50%/ in je zlasti močno zastopana v obeh pasovih nekoliko zložnejšega sveta nad paleozojskimi apnenci. Tretja skupina, kjer ni možna strojna obdelava, je zlasti močno zastopana v nižjih izrazito prisojnih pobočjih, v vseh ostalih področjih pa obsega samo koče in manjše kmetije. Skupno apáda v to skupino 47,3% vseh kmetij. Dejstvo, da v to skupino spadajo vse puše, 53% vseh agrarnih kmetij in 40% pridruženih kmetij nam dokazuje, da te gospodarske enote že dalje časa niso sposobne preživljati kmečke družine.

P r o m e t n e r a z m e r e

Kot smo že uvodoma povedali, je za celotno področje značilna šibka medsebojna povezava in zelo težka dostopnost iz lokalnega središča v Dravogradu. Področje Košenjaka povezujejo z Dravsko

dolino štiri občinske poti, od katerih poteka ena ob potoku /Veljka/, ostale pa po slemenih, ki se spuščajo od vrha Košenjaka proti Dravski dolini. Od občinske poti imajo kmetje zgrajene svoje priključke. Razvoj tega "prometnega omrežja" je odraz razvoja gospodarstva v teh predelih. Po kateri koli poti se vzpenjamo na Košenjak /razen v spodnjem delu Veljškega potoka/, povsod najdemo ob straneh vrsto opuščenih poti. Poti so gradili in opuščali v tesni povezavi z razvojem "gorskih prometnih sredstev". Do konca preteklega stoletja, ko je na kmečkih gospodarstvih še močno prevladovala avtarkičnost in je vrednost lesa le počasi naraščala, so pri prometnih sredstvih prevladovala vozila na dve kolesi /gare/ ter vlačila /žlofe in podel/, poti so bile speljane v dolino po najkrajši možnosti. Bile so zelo strme in v slabem stanju, marsikje bolj sled kot pot. Z vedno večjo vrednostjo lesa in opuščanjem poljedelstva so postajali kmetje vedno bolj navezani na trg, zato polagoma opuščajo stare strme in kratke poti ter grade zložnejše in daljše. Vzporedno s tem se spreminja tudi prevozno sredstvo, namesto gar se vedno bolj uveljavlja voz, podel za prevoz hlodov pa polagoma dobiva zadnji podstavek z majhnimi kolesi /terca/. Gozdna avtomobilska cesta na Ojstrico, zgrajena leta 1962 je prinesla v ta gorski svet velike in bistvene spremembe, ki se opažajo v uveljavljanju motornih vozil /moped, motor, avtomobil/, modernizaciji kmečkih domov zaradi lažjega dovoza gradbenega materiala, opuščanju konjereje in večjemu izkoriščanju odpadlega lesa v gozdovih, toda to je žal omejeno samo na nekaj kmetij (19 ali 1,4%) ob cesti. V vseh ostalih predelih pa lahko zasledimo še vse faze razvoja "gorskega prometnega omrežja". S traktorjem^{je} dostopnih 7 % kmetij, samo z vozom pa 79 %, od tega je težak dostop z vozom na 20% kmetij.

D r u ž b e n e r a z m e r e

Agrarno gospodarstvo na področju Košenjaka je polikulturno in namenjeno domačim potrebam. Izmed žitaric je na prvem mestu rž, sledita pšenica in oves. Pri tem pa obstajajo precejšnje razlike glede na nadmorsko višino ter osojnosti ali prisojnost področja. Na splošno lahko rečemo, da v nižjih in na prisojnih področjih prevladajo žita /pšenica in rž/, na osojnih področjih

in v višjih legah pa jaraž žita (rž, oves in pšenica). Na celotnem področju je najpomembnejša kultura krompir, toda tudi ta je razen redkih izjem namenjen samo domačim potrebam. Kmetje naglo opuščajo tiste kulture, ki zahtevajo dosti delovne sile (mak, lan, riček) in tiste, ki so bolj občutljive glede naglih vremenskih sprememb (ajda). Kljub temu, da je vsa agrarna produkcija namenjena domačim potrebam, so le redki tisti kmetje, ki pridelajo dovolj hrane za lastne potrebe. V večini primerov morajo kupovati hrano že v pomladanskih mesecih.

Živinoreja na področju Košenjaka že dalje časa močno nazaduje. Od splošnih razlogov za nazadovanje živinoreje, ki smo jih obravnavali že v prvem delu, moramo ta predel zlasti poudariti vpliv spremenjene funkcije gozdov. Vse do uvedbe načrtnega gospodarjenja v gozdovih so bili ti podrejeni živinorejsko poljedelskemu gospodarstvu kot obširni pašniki in dobavitelji stelje in drv. V času, ko les ni imel večje vrednosti, so gozdove krčili za potrebe pašništva, za naraščanjem vrednosti lesa pa so pretirano izkoriščali že itak skromne zaloge lesa. Glede na velikost gozdne posesti lahko pri izkoriščanju gozdov ločimo dva načina. Pri manjših posestnikih se je uveljavljala prebiralna sečnja, zato so bili gozdovi redki, z bogato podrastjo, ki je služila za pašo in na drugi strani nudila možnost pridobivanja dodatnih dohodkov /brusnice in borovnice/. Pri večjih posestnikih se je uveljavljalo "fratarjenje ali golosek, t.j. da so dolečen del gozda popolnoma posekali ter področje dalje časa izkoriščali za pašnik in pridobivanje gozdnih sadežev /malin in ostrog/. Zaradi takšnega načina gospodarjenja v gozdovih so kmetje lahko kljub temu, da pravih pašnikov skoraj ni /saj so v večini primerov omejeni samo na robove in odore/, lahko redili precejšnje število živine. Po uvedbi načrtnega gospodarjenja in prepovedi paše v gozdovih, naglo izginjajo jase in s tem tudi podrast. Po izgubi paše v gozdovih so morali kmetje del travnikov spremeniti v pašnike in zaradi zmanjšane krmne baze znatno skrčiti število živine. Po posameznih vrstah živine se je najbolj skrčilo število ovac, koze pa so skoraj popolnoma izginile.

Živinoreja je ekstenzivna. Glede na skromno krmno bazo, ki jo

dajejo nenegovani travniki in pašniki, rede preveliko število živine. Zaradi tega je letni prirast zelo skromen (100-200 kg pri gevedu) ter nizka povprečna molžnost krav (1500 do 1800 litrov). Usmerjenost pri govedoreji se spreminja z oddaljenostjo od lokalnega središča - Dravograda. V nižjih predelih prevlada mlečna, v višjih predelih pa mesna smer, zlasti vzreja mlade živine. Razen teh splošnih značilnosti so opazne tudi precejšnje razlike glede na socialno posestno strukturo. Na večjih kmetijah je delovna živina konj, na srednjih vol, na manjših kmetijah in pri kočah pa krava. Bistvene spremembe se pojavljajo v času poizgradnji avtomobilske ceste. Kmetje v neposredni bližini ceste so takoj ugotovili, da je bolj ekonomično, če konje prodajo ter za obdelovanje zemlje in ostale potrebe na domačem gospodarstvu rede vole, prevoz lesa pa prepustijo kamionom.

Podroben pregled po vrstah živine v k.o. Veljka nam dokazuje, da za prodajo vzrejajo samo govejo živino, vse ostale vrste živinoreje so namenjene le domačim potrebam.

D o m o v i . Zaradi težke dostopnosti in pomanjkanja primerne kameninskega gradbenega materiala močno prevladajo lesene hiše. Hiše, zidane iz kamna, se pojavljajo samo v neposredni bližini obeh pasov paleozojskih apnencev. V osnovi imajo vse hiše skupne značilnosti. V sredini je veža, na vsako stran pa po ena večja soba, ponekod pa še manjša kamra. Tudi gospodarska poslopja so na celotnem predelu zgrajena na isti način. Velikost hiše, gospodarskega poslopja in število ostalih zgradb pa je odvisno od velikosti posestva. Največje kmetije so imele glavno hišo, hišo za preužitkarje, glavni hlev, hlev za ovce, svinje, kašjo ter mlin. Poslopja so bila krita s slamo ali s škodljami, ki so jih cepili iz smrekovega ali macesnovega lesa, zraslega v strnenih sestojih na prisojni legi. Š spremenjeno vlogo gozdov, krčenjem kmetijskih površin in manjšanjem števila prebivalstva so kmetje začeli opuščati posebne hleve za ovce in svinje ter kočje za preužitkarje in najemnike, marsikje pa so tudi gospodarsko poslopje in hišo znatno zmanjšali. V zadnjih letih se kjmečki dom polagoma spreminja, zlasti pri večjih posestnikih. Namesto slame in škodelj pokrivajo domove s salonitom, v neposredni bližini nove ceste pa se uveljavlja opeka. Na splošno pa lahko

rečemo, da je večina kmečkih domov, zlasti pri manjših kmetih in agrarnih kmetijah, v slabem stanju in potrebna večjih popravil.

Pri pregledu stanja domov /karta Košenjak/ sem želel predvsem prikazati proces opuščanja hiš in gospodarskih poslopij. Zaradi tega sem domove razdelil na tri skupine:

- na tista poslopja, kjer je glede na lokalne zahteve še možno prebivati, sem označil "v dobrem stanju"
- poslopja, ki jih ni več možno upoštevat, sem prikazal v skupini "v razpadu"
- popolnoma razpadla poslopja pa v skupini "razpadlo".

Prostorska razporeditev propadanja domov je v tesni povezavi s tipi kmetij in usmeritvijo izrabe zemljišča ter se zlasti uveljavlja v višjih in senčnih predelih področja.

Socialno ekonomske razmere. Podobno kot v kat.ob.Veljka je za celotno področje Košenjaka značilna močna socialna diferenciacija, ki je pogojena z različno velikostjo posesti /zlasti gozdne/ in različno vrednostjo naravnih razmer. Zakonitosti razvoja odpravljajo določne socialne pr obleme istočasno pa povzročajo nastajanje novih. Možnost zaposlitve in pridobivanje kvalifikacije ter rast življenjskega standarda je v prvi fazi povzročila odseljevanje agrarnega proletariata ter praznjenje koč, žag in hiš za preužitkarje in najemnike, v drugi fazi pa močno zmanjšala število prebivalstva tudi na ostalih, zlasti manjših kmetijah. Agrarna reforma je za nekaj časa izboljšala položaj nekdanjega najemnika, sedaj pa te kmetije /kot vse male kmetije/ prihajajo v krizo in propadajo.

Dober indikator tendenc nadaljnjega razvoja je socialna struktura gospodinjstev /glej karto:Košenjak/. Vsa gospodinjstva sem po zaposlitvi članov družine razdelil v tri skupine:

- kmečka, vsi člani družine zaposleni doma na kmetiji,
- mešana, del članov družine zaposlen v neagrarnih panogah gospodarstva,

- delavska, vsi člani družine zaposleni v neagrarnih gospodarskih panogah.

Od skupno 121 anketiranih je 58 ali 48% kmečkih, 38 ali 31% mešanih in 25 ali 21% delavskih družin. Zanimivo je dejstvo, da živi na 17 agrarnih kmetijah samo 1 čista kmečka družina /pa še ta zaradi tega, ker so samo ostareli ljudje / 12 ali 70,5% je mešanih in 4 ali 23,5% delavskih družin. Velika večina ljudi zaposlenih v neagrarnih gospodarskih panogah, hodi dnevno na delo v Ravne na Koroškem ali v razna podjetja v Dravogradu, le manjši del ima zaposlitev v domačem kraju, v gozdovih socialističnega sektorja. Dnevna delovna migracija /gl.karto:Košenjak!/ sega na Goriškem vrhu in na Ojstrici do najvišjih kmetij, v Veljki in v Kozjem vrhu pa je omejena samo na najnižje predele, ki pa so zaradi pomanjkaja avtobusnih postaj enako oddaljeni od Dravograda. Delavec, ki hodi na delo iz višjih predelov Goriškega vrha, Ojstrice ali nižjih p delov Kozjega vrha in Veljke, porabi za pot do Dravograda od 1 ure in pol do 2 uri časa. Delavec iz Goriškega vrha in Ojstrice mora pri tem premagati tudi do 750 m višinske razlike. Če je zaposlen v Dravogradu, porabi dnevno za pot od doma na delovno mesto in nazaj od 3 do 4 ure časa. Dnevna delovna migracija na področju Košenjaka je omejena na razdaljo, ki jo prehodi pešec v dveh urah /v eno smer/, zato se ponekod dvigne do najvišjih kmetij, drugod pa, kjer manjkajo avtobusne postaje ob cesti /primer Mornov dvorec/ pa se močno približa avtomobilski cesti. Velik delež delavskih in mešanih družin na splošno in absolutna prevlada teh na agrarnih kmetijah ter izredno široka cona dnevne delovne migracije nam kaže, da je dosedanji način kmetovanja v teh predelih že dosegel tisto kritično stopnjo razvoja, ko bodo izredno naglo zoreli pogoji za preusmeritev gospodarstva.

Dnevna delovna migracija je v bistvu socialen pojav. Sinovi večjih kmetov so se kmalu po zaposlitvi se v industriji s pomočjo staršev zgradili v Dravogradu svoje hiše /Ojstriško naselje/ ter se od doma odselili. Sinovi manjših kmetov in agrarnih interesentov teh možnosti trenutno še nimajo, skušajo pa najti kakršno koli rešitev

ter se čim prej preseliti v dolino. Posledica tega razvoja bo naglo manjšanje števila prebivalstva, opuščanje manjših, zlasti agrarnih kmetij in tistih, ki leže v manj ugodnih naravnih razmerah.

ZAKLJUČNE MISLI O PREUSMERJANJU GOSPODARSTVA NA GORSKIH KMETIJAH

S p l o š n i z a k l j u č k i

- 1./ Nadaljnji razvoj gospodarstva na gorskih kmetijah se lahko smiselno usmerja samo na osnovi ponovne valorizacije naravnih razmer v konkretnem prostoru.
- 2./ Pri valorizaciji naravnih razmer mora biti v ospredju družben pomen in družbena vrednost tega sveta kot našega gospodarskega prostora, ne pa sentimentalno gledanje na propadanje preživelih oblik ali pa interesi posameznika in posamezne stroke.
- 3./ Za načrtno usmerjanje nadaljnjega razvoja je prvenstveno potrebno za vsako posamezno področje izdelati jasen perspektiven prostorski načrt. S tem načrtom moramo na osnovi skupne vrednosti naravnih razmer, v kolikor nadaljnji razvoj ni pogojen po absolutni prevladi posameznega činitelja, jasno razmejiti gorski svet na področja gozdarstva in kmetijstva. Šele v okviru te osnovne razdelitve lahko glede na specifične naravne in družbene razmere govorimo o agrarnih usmeritvah in o ostalih gospodarskih panogah kot so turizem, lov, domača obrt, idr.

Če hočemo, da bo razmejitev na cone realna in da bo slonela na družbeni vrednosti tega prostora, nas pri tem ne smejo motiti sedanje socialno posestne razmere in trenutna faza razvoja prebivalstva.

Sedanja socialno posestna struktura je na eni strani odraz vrednosti naravnih razmer v predindustrijski dobi, na drugi strani

pa se v njej zrcalijo vse negativne posledice socialno posestnega razvoja v dobi kapitalizma. Zato povzroča močno socialno diferenciacijo in uveljavljanje iz družbenih vidikov škodljivih smeri spreminjanja izrabe zemljišča /npr. večji kmetje, ki se naslanjajo na dohodke iz gozdov, pustijo preraščati zložne njive, agrarne kmetije pa krčijo gozdove na področjih, kjer je nagib čez 60% in so brez dvoma absolutna gozdna tla/. Sedanje socialno posestne razmere nam ne smejo služiti kot izhodišče za načrtovanje, saj so samo trenutna faza v razvoju in se bodo v bližnji prihodnjosti naglo spreminjale. Ta naša predvidevanja potrjujejo naslednja dejstva:

- a/ V coni dnevne migracije delovne sile na manjših in agrarnih kmetijah absolutno prevladajo mešane in delavske družine. Te družine teže za tem, da si čim prej ustvarijo možnosti za preselitev v bližino delovnega mesta t.j. v dolino.
- b/ Na številnih kmetijah gospodarijo stari ljudje, brez naslednikov.

Prostorski načrt nadaljnjega razvoja mora na eni strani jasno predvideti nadaljnjo smer izrabe tal na teh kmetijah, ki bodo jutri prazne, na drugi strani pa v interesu družbe preprečevati uveljavljanje družbeno škodljivih smeri spreminjanja izrabe tal na še večjih kmetijah.

Prav tako nerealno bi bilo, če bi perspektivni načrt temeljil na sedanjih populacijskih razmerah. Podobno kot pri socialno posestnih razmerah se tudi v teh zrcalijo negativne posledice gospodarskega in kulturno prosvetnega razvoja v preteklosti. Če imamo danes v teh področjih, ob današnjem načinu izrabe tal, še močno zastopane srednje in deloma tudi mlajše starostne skupine, ki kljub težkim razmeram in nizkem življenjskem standardu vztrajajo na teh kmetijah, nam to dokazuje, da ti ljudje nimajo drugih, boljših možnosti. Vzroki za tako stanje so jasni. Šole^{so} v gorskih področjih redko, večina otrok je od šole precej oddaljena, zato jo zlasti v zimskem času težko obiskujejo. Večina

otrok je v jeseni in spomladi močno zaposlena z domačim delom /setev, paša, spravljanje poljskih pridelkov, varovanje e mlajših otrok, itd./ ,zato prihajajo v šole neredno, nepripravljene in utrujeni. Zaradi tega eno ali dvorazredne osnovno šolo uspešno končajo le najbolj nadarjeni otroci, ti pa v večini primerov ne ostanejo doma. Posledica tega je, da izobrazba prebivalstva z oddaljenostjo od šole močno nazaduje. V neposredni okolici šole ima srednja starostna skupina v pretežni večini 4 razredno osnovno šolo, v oddaljenih predelih pa znatno manj, zato močno prevlada polpismeno in nepismeno prebivalstvo. Pomankljiva izobrazba srednji generaciji na eni strani močno otežkoča preslojitev in pridobivanje kvalifikacija ter s tem možnosti za višji standard, na drugi pa jim manjšanje števila prebivalstva omogoča zadovoljitev njihovih skromnih potreb. V zadnjem času pa se te razmere naglo izboljšujejo. Večina staršev je uvidela, da edino šola lahko omogoči njihovim otrokom pot do boljšega življenja, zato otroke v večini primerov ne obremenjujejo več toliko z domačim delom ter jim nudijo več možnosti za uspešno delo v šoli. Vse to pa bo v bližnji prihodnosti povzročilo močne populacijske spremembe, nadaljnje manjšanje števila prebivalstva.

Populacijske razmere v določenem področju moramo dobro in vsestransko preučiti, da ne bomo gradili naših načrtov na prehodnih pojavih, ki so posledica kulturno prosvetne zaostalosti teh področij, pač pa na osnovi razmer, ki bodo v bližnji prihodnosti nastale, ko bodo te posledice odstranjene.

4./ Osnovna zavora pri "reševanju problematike gorskih kmetij" je parcialno gledanje na problem skozi prizmo posamezne stroke, poizkusi enostranskega reševanja ter premajhna stvarna pripravljenost in sposobnost spoznavanja dejanskih vzrokov za te razmere. Marsikje se lokalni činitelji, ki bi morali intenzivno delati na tem problemu, preveč zanašajo, da bo rešitev prišla od nekod drugod, od nekega višjega upravnega ali političnega organa.

Rešitev problema lahko najdemo samo v vsakem konkretnem prostoru, če bomo znali pravilno ovrednotiti družbeno vrednost naravnih razmer,

Z a k l j u č n e m i s l i o preusmerjanju agrarnega gospodarstva na področju K o š e n j a k a.

Analiza razmer pri zasebnih kmečkih gospodarstvih na področju Košenjaka nam je pokazala, da je v tem področju n a g i b z e m l j i š č a tisti osnovni činitelj, ki je toliko v ospredju, da absolutno določa n a d a l j n j e r a z v o j izrabe zemljišča. Velika večina njiv in travnikov ima nagib več kot 20%, kar je po mnenju avstrijskih agronomov zgornja meja za rentabilnost mehanizacije v ornem poljedelstvu, zaradi tega so kmetijske površine v teh predelih primerne samo za travno gospodarstvo. Na tej osnovi mora temeljiti osnovna prostorska razmejitev med bodočimi gozdarskimi in kmetijskimi področji, ki naj zajame sleherno kmetijo. Pri tem pa ostaja več nerešenih vpraš^{an}anj:

- Kje je zgornja meja nagiba zemljiščá za razne načine travnega gospodarstva?
- Kakšna je minimalna velikost kmetijskih površin za posamezno gorsko enoto, agrarnega gospodarstva?
- Kakšna je lahko največja razdalja ^{matičnim} gospodarstvom in manjšimi izoliranimi kmetijskimi površinami.

Absolutnih rešitev, ki bi veljale enkrat za vselej ne moremo najti, saj se ta vprašanja nanašajo na tiste značilnosti gorskega sveta, katerih vrednost se z družbeno ekonomskim razvojem spreminja. Stalna rast življenjskega, ki je predpogoj za nadaljnji obstoj ljudi v teh področjih, pa je možna samo na osnovi vedno večje storilnosti. Kmet na gorski kmetiji jo lahko veča / če naravne razmere to dopuščajo/ samo z uvajanjem vedno naprednejše mehanizacije, ki pa bo verjetno tudi vedno bolj zahtevna glede reliefnih razmer, in vedno boljšimi agrotehničnimi ukrepi

ali pa z ekstenzifikacijo izrabe zemljišča. Oba načina pa bosta zahtevala vedno večje površine. Zato bo stalno večanje kmetijskih površin v skladu z vrednostjo naravnih razmer na posameznega človeka ter redno odseljevanje viška prebivalstva, tudi v bodoče stalen pojav.

Naša dolžnost je, da skušamo najti rešitve za današnje razmere in za bližnjo prihodnost.

Delni odgovor na to vprašanje nam nudi "pregled možnosti izrabe tal" na karti Košenjak. Področja, kjer ni možno uporabljati niti najlažje mehanizacije, so v večini primerov tudi neprimerna za pašnike goveje živine. Živina s svojo težo rušo kmalu uniči, erozija pa odnese že itak tanek sloj prsti. V podrobnosti pa so v okviru posameznega gospodarstva precejšnje razlike. Na karti so prikazane samo prevladujoče oblike, zaradi tega je potrebno te razmere, zlasti pa glede na velikost primernih zemljišč še podrobneje proučiti.

Osnovna razmejitev na interesna področja je nujna, kajti proces prešajanja, odseljevanja in staranja prebivalstva bo povzročil, da bodo že v bližnji prihodnosti številne kmetije prazne /zlasti manjše in agrarne kmetije, kjer žive delavske in mešane družine/, zato moramo biti pripravljeni, da bomo vprašanje nadaljnjega razvoja na teh kmetijah pravilno reševali in jih vključevali v tiste oblike, ki bodo glede na naravne razmere ekonomsko najbolj utemeljene. Na drugi strani pa je splošna razmejitev na interesna področja potrebna zaradi načrtnega vlaganja investicij/gradnja cest, elektrifikacija, modernizacija gospodarskih poslopij, vodovodi, itd./ ter za določanje bodočih "matičnih gospodarskih enot", ki bodo v perspektivi lahko vključevala in organizirala proizvodnjo na kmetijskih površinah sosednjih k opustelih kmetij.

Tudi na drugo in tretje vprašanje moramo iskati odgovor v spoznavanju starnege stanja v določenem prostoru. Dejstvo, da tudi na večjih agrarnih kmetijah, ki posedujejo do 12 ha kmetijskih

površin, prevladujejo delavske in mešane družine in to ob zgornji meji dnevne delovne migracije, nam dokazuje, da uvedena velikost zemljišč ne nudi več možnosti za preživljanje družine. Čeprav je produkcija prehrabnih rastlin namenjena samo domačim potrebam, ne zadostuje in morajo tudi osnovno hrano kupovati /npr. Rus/. Nove oblike izrabe zemljišča in uvajanje mehanizacije bo omogočilo večjo storilnost in s tem dvig življenjskega standarda poljedelskega delavca le takrat, če bo za gospodarjenje imel na razpolago tudi večje površine. Kakšna naj bi bila minimalna velikost kmetijskih površin za posamezno gospodarsko enoto pri pašnem in pašno košnem sistemu na sedanji stopnji razvoja, bodo lahko prikazale le praktične izkušnje.

Kot primer za pašni sistem lahko vzamemo združene kmetije Šimen, Martin in Tratinek ter kmetijo Ravnjak. Vse kmetije so bile last družbenega sektorja. Kmetijska zadruga v Dravogradu jih je izkoriščala za pašo goveje živine. Obrat pri Ravnjaku /15 ha kmetijskih površin v relativno ugodni legi/ se je izkazal kot nerentabilen, zaradi tega ga je prodala privatniku za minimalno vsoto. Obrat treh združenih kmetij /ca 27 ha kmetijskih površin/ pa še omogoča rentabilno gospodarjenje. Obstaja odprto vprašanje, ali je Kmetijska zadruga Dravograd sploh želela in bila kadrovske sposobna, da organizira moderen pašni obrat? Številna dejstva nam močno utrjujejo nasprotno mnenje, zaradi tega nam velikost teh obratov v nobenem primeru ne more služiti kot merilo za določanje minimalne velikosti površin pri pašnem sistemu.

Realne možnosti za razne smeri kmetijske proizvodnje.

1. Zaradi velikih strmin gorske kmetije na področju Košenjaka v njivski proizvodnji ne morejo biti konkurenčne, ker ne morejo uporabljati sodobne mehanizacije. Izjemoma v najbolj ugodnih legah/lahko gojile semenski krompir kot tržno blago, toda ne zaradi konkurenčnih sposobnosti pri proizvodnji, temveč zaradi boljše kvalitete blaga.

2. Naravne razmere na področju Košenjaka nudijo realne pogoje edino za travno gospodarstvo. Pri tem pa bo potrebno glede na

nagib zemljišča uvajati različne oblike. Pridelovanje krme na travnikih zahteva podobne pogoje kot pridelovanje njivskih pe kultur, zaradi tega bo ta način omejen le na najugodnejše lege /npr. Lebart, Juvan ter na~~še~~ določene njive pri večjih gospodarstvih/. Analiza uporabi delovne sile v travnem gospodarstvu v Švici je pokazala, da je to razmerje kljub uporabi mehanizacije med ravninskimi in gorskimi predeli 1; 2-5/L/. Zaradi tega nudi področje Košenjaka največ možnosti za uvedbo pašno-košnega sistema. Pri tem sistemu bi bila produktivnost dela gorskega kmeta vsaj približno enaka produktivnosti dela v ravnini. Ta oblika izrabe tal rabi manj delovne sile, delo pa je vsaj približno enakomerno razporejeno čez celo leto, brez večjih sezonskih konic. Razen tega je ta oblika dela nekoliko lažja, zaradi tega bi ostalo kmetom več časa za izobraževanje in kulturne potrebe, kar je tudi eden izmed pogojev, za nadaljnji obstanek prebivalstva v teh področjih.

Znatne razdalje in neugodne prometne razmere /kljub bodočim kamionskim cestam/ zlasti pozimi, dajejo prednost mesni smeri živinoreje. Mlečna smer bi se lahko razvijala le ob neposredni bližini Dravograda in ob cesti Dravograd-Maribor, toda večina teh predelov zaradi velikih strmin verjetno ne bo primerna niti za pašno-košni sistem.

S temi osnovnimi usmeritvami /gozdna, travniška, pašno-košna in pašna/ se bodo gospodarstva vključevala v ~~tr~~ tržno proizvodnjo, za lastne potrebe pa bi lahko gojili krompir, zelenjavo in v izjemnih primerih tudi nekaj žitaric.

4. Osnovne usmeritve agrarnih gospodarstev bo potrebno dopoljevati z vsemi možnimi oblikami sodelovanja z nekmetijskimi panogami in ^{va}ustre~~va~~ri v skladu z naravnimi razmerami nove možnosti za pridobivanje dodatnih dohodkov. Naravne razmere na področju Košenjaka ne nudijo takih možnosti, da bi turizem lahko bistveno vplival na nadaljnji gospodarski razvoj gorskih kmetij. Obstojajo pa določeni elementi /obširni gozdovi, ugodne snežne in vremenske razmere za zimski šport, bogata izbira divjadi kot je jelen, gams, srna, veliki in mali petelin, snežne jerebice, planinsk

zajec, itd./ za razne vrste turizma. Te potencialne možnosti bodo šele z razvojem osnovnih gospodarskih panog in ustvarjanjem družbenih pogojev /ceste, elektrifikacija, tujske sobe itd./ prišle do pravega izraza ter bodo lahko nudile posameznim gospodarstvom /zlasti v višjih predelih/Goriškega vrha, Ojstrice in Kozjega vrha/ možnosti pridobivanja dodatnih dohodkov.

Zbiranje gozdnih sadežev je bilo v preteklosti izredno važen vir pridobivanja dodatnih dohodkov,^{*} zlasti brusnic, borovnic in malin. Teh možnosti danes ni več, nekdanje jase v gozdovih so zarasle in s tem je uničena podrast. S spreminjanjem vrednosti reliefnih razmer za agrarno izrabo tal bi bilo primerno proučiti možnosti za ponovno oživitev te dejavnosti. Zlasti pa zaradi tega, ker so za brusnice in borovnice v teh predelih izredno ugodne naravne razmere, na drugi strani pa bo za to na razpolago precej površin, ki zaradi oddaljenosti ali kakršnih koli drugih razlogov ne bodo primerna za ostale načine izrabe zemljišča. Plantažni nasadi brusnic in borovnic zahtevajo malo delovne sile in minimalne investicije.

Pogoji za preusmerjanje gospodarstva gorskih kmetij.

Med osnovnimi pogoji, ki so potrebni za uvajanje novih, rentabilnejših načinov izrabe zemljišča ter za preusmerjanje gospodarstva gorskih kmetij k tržni proizvodnji, so vsekakor sodobna

---

* Za ilustracijo naj navedem dva primera: V obdobju med obema vojnama so zaradi redkih gozdov in obširnih sončnih jas bile brusnice in borovnice prevladujoča podrast, ja lahko človek v enem dnevu nabral do 25 litrov brusnic, za katere je dobil na domu 125 din, kolikor bi dobil za 1m³ tesanega lesa na postaji Dravogradu, za kar pa je moral posekati svoj les in vložiti najmanj dva dni svojega dela.

Borovnice so zbirali za kuhanje žganja. V višjih predelih so si kmetje nabrali povprečno 3 000 litrov borovnic, kar je dalo od 150 do 180 litrov borovničevca. Liter borovničevca so prodajali po 25 din. Skupni dohodek je bil enak od dohodka 45 m³ hlodov, postavljenih na železniško postajo.

prometna povezava, elektrifikacija, modernizacija gospodarskih poslopij, hlevarstva ter uvajanje drobne mehanizacije. Teh pogojev pa si prebivalstvo na gorskih kmetijah samo ne more ustvariti, ker mu na eni strani manjka finančne možnosti, na drugi strani pa splošna osnovna in strokovna izobrazba ter organizacijske sposobnosti. Dejstvo, da so gorske kmetije pri reševanju teh osnovnih problemov preveč prepuščene same sebi, je osnovni razlog vztrajanja pri preživelih oblikah agrarne proizvodnje ter za celotno kulturno in ekonomsko zaostalost področja. Zaradi tega naj bi bili prvi ukrepi, po razmejitvi področja na interesne cone, e usmerjeni predvsem v ustvarjanje pogojev, brez katerih ni mogoče uvesti kakršne koli preusmeritve. *

Za zavlačevanje pri izgradnji cest in elektrifikaciji niso osnovna ovira pomanjkanje finančnih sredstev, temveč pomanjkanje smisla za organizacijo in subjektivnih pogojev za konstruktivno sodelovanje. Velika večina kmetov želi ceste in elektriko ter je pripravljena v ta namen prispevati znatna finančna sredstva ter opraviti določena fizična dela, niso pa sposobni to sami organizirati, od drugod pa nimajo zadostne pomoči.

Prvi ukrepi za preusmerjanje izrabe tal na gorskih kmetijah.

1. Skupina strokovnjakov različnih strok mora po vrednosti naravnih razmer, ne glede na današnje socialno posestne in populacijske razmere, določiti področja, ki bodo še nadalje pomembna za razne oblike kmetijske izrabe tal.

2. Izdelati jasen preusmeritveni načrt za vsako zaključeno področje /Kozji vrh, Veljka in del Vrat, Ojstrica in Sv.Duh ter

---

* Npr. Čeprav se šele pred tremi leti zgradili ceste na Ojstričico in elektrificirali nekaj kmetij, že lahko opazimo vrsto sprememb kot posledico teh pridobitev. Kmetije, ki imajo ugodno prometno povezavo, opuščajo konjerejo ter se usmerjajo v zrejo goveje živine. Gospodarska in stanovanjska poslopja naglo modernizirajo, kajti cesta jim je omogočila, da so kamen, les in slamo kot glavni gradbeni material zamenjali z opeko, betonom in salonitom.

Goriški vrh/ ter predvideti različne oblike travnega gospodarstva. Preusmerjanje pa mora istočasno zajeti celotno področje, kajti le s sodelovanjem in skupnimi naporji vseh prebivalcev in s strokovno pomočjo s strani skupnosti bo možno doseči uspehe pri ustvarjanju osnovnih pogojev kot pri uveljavljanju raznih oblik sodelovanja med privatnim in družbenim sektorjem in prodiranjem socialističnih odnosov v ta gorski svet. *

3. Formirati operativni organ /koordinacija med kmetijsko zadrugo, gozdnim gospodarstvom in kmeti iz določenega področja/, ki bo sposoben dejansko aktivizirati kmete ter realizirati osnovne pogoje /ceste, elektrifikacija, modernizacija gospodarskih in stanovanjskih poslopij, itd/ za preusmetitev tistih področij, ki so po preusmeritvenem načrtu predvidena za razne sisteme travnega ali gozdnega gospodarstva.

4. Vzporedno z ustvarjanjem osnovnih materialnih pogojev je potrebno načrtno in sistematično pripravljati prebivalce, da bodo

---

* Težnje po ustanavljanju tzv. "vzorčnih kmetij" so iz idejnih in verjetno tudi iz tehničnih razlogov precej zgrešene. Problem gorskih kmetij ne moremo obravnavati s stališča posameznika ali posamezne stroke, pač pa z vidika družbene vrednosti tega gospodarskega prostora. Vzorce kmetije, ki bi jih formirali v najugodnejših naravnih in družbenih razmerah /večje in ekonomsko močnejše kmetije v ugodnejših reliefnih in prometnih razmerah, višja izobrazbena raven prebivalcev/ bodo zaradi tega nenormalnega gospodarske tvorbe in ne morejo biti merilo za kakršno koli preusmerjanje. Vzorce kmetije bi povečale že itak močno socialno diferenciacijo, vzbujale pri ostalih prebivalcih negativna čustva ter s tem manjšale že itak skromne subjektivne pogoje za razne oblike sodelovanja in prostovočljnega združevanja ter uvajanja socialističnih odnosov na vasi. Zaradi podobnih razlogov so jih tudi v kapitalistični Avstriji že davno opustili. Če pa namen "vzorčnih kmetij" preizkus možnosti uporabe lahke mehanizacije in rentabilnosti raznih sistemov travnega gospodarstva /pašni, pašno-košni, itd./ potem je Kmetijska zadruga Dravograd prvenstveno poklicana, da na svojih posestvih Šimon, Tratinec in Martin uredi moderen obrat, ki bo lahko služil za preizkus in vzor ostalim kmetijam. Iskanje rešitve za probleme gorskih kmetij v "vzorčnih kmetijah" na eni strani pomeni linijo najmanjšega odpora ter zapiranje oči pred stvarnostjo, t.j. ekonomskimi, kulturnimi in socialnimi problemi teh področij, na drugi strani pa dokazuje pomanjkljivo pripravljenost in sposobnost za dojetje stvarnosti.

sposobni izvesti preusmeritev. Polpismen ali nepismen kmet, zave- rovan v stoletne tradicije ter zaradi številnih razočaranj ne- zaupljiv do vseh sprememb, ne bo mogel biti nosilec tega raz- voja, če mu družba vsestransko ne pomaga. *

Ob zaključku dela lahko ugotovimo, da za "problematiko gorskih kmetij" ni in ne more biti nekih splošno veljavnih rešitev, temveč so te odvisne od razmer v vsakem konkretnem prostoru. Kdaj in kako se bodo ti problemi reševali, pa je odvisno od organizacijske sposobnosti in stvarne pripravljenosti vseh lo- kalnih činiteljev.

---

* Dokaj krivde za take razmere na področju Košenjaka nosi Kme- tijska zadruga Dravograd. Ves čas je brez strokovnega kadra, Vodilno osebje so nekdanji lesni trgovci, zato se je njena dejavnost omejila predvsem na ustvarjanje dohodkov z odkupom lesa in živine, kmetijstvo pa je tudi na lastnih posestvih zanemarjala in ni bila sposobna urediti en sam moderen pašni obrat /npr. pri Tratineku/. Premalo ali nič ni storila za splošno in strokovno izobraževanje kmetov, čeprav je zato med kmeti precejšen interes /primer tečaja za ravnanje z motorno žago/. Vse, kar je storila, so izleti na morje in ogled večjih mest. Lov za dohodki pri odkupu lesa, pomanjkljiva stro- kovna usposobljenost in nezainteresiranost za napredek kme- tijstva so ustvarili nezaupanje, ki ga bodo lahko odpravili le z načrtnim in sistematičnim delom/.

Literatura in viri

1. Marjan Sadar: Pregled stanja zasebnega kmetijstva v občini Slovenj Gradec /ciklostil/
2. Unterlagen für den Landwirtschaftlichen Betriebsdienst Kärnten, Wien 1960
3. Liber Baptismatus fare v Črni, I. 1613-1634.
4. J. Mravljak: Vulgarna imena kmetij v vuzeniškem okolišu, ČZN 1-4, 1937
5. J. Mravljak: K zgodovini uprave šenpavelske posesti na Fali, ČZN XXXI, 3-4 1936
6. J. Koropec: Slovenjebistriški svet v luči prvih deželno-kmežjih urbarjev, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Lj. leto V.1.
7. J. Soklič: Cerkev sv. Uršule na Plešivcu v zapiskih škofa Tomaža Hrena, ČZN, L-2, 1939.
8. J. Mravljak: Vuzeniški urbarji. ČZN 3-4, 1927, 1-2 1926
9. Gunter Glauert: Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken, Deutsche Archiv f. Landes- und Volksforschung Berlin 1937, zvezek 2
10. I. Gams: Pohorsko Podravje, Razvoj kulturne pokrajine, Ljublj. 1959.
11. Študije kat. map za posamezne kat. občine Mežiške doline na Katastrskem uradu Slovenj Gradec
12. S. Ilešič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, Ljubljana 1950.
13. Prežihov Voranc: Od Kotelj do Belih vod, Ljubljana 1945.
14. Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestivih. Službeni list Kraljevske banske uprave dravske banovine, Ljubljana 21.7.1931
15. Spomenica županov občine Črne, Koprivne, Mežice, Libuč in Prevalj z dne 25.3.1932, poslana Banski upravi v Ljubljani /kopijo hrani avtor/.

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

E III / 6, 36

~~E VIII / 1, 48~~

Naslov: Medved Jakob: Gorske
kmetije v zahodnem delu Ma-
riborskega okraja.

Leto izdelave: 1966